

Міністерство освіти і науки України
Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка
кафедра соціальної педагогіки та корекційної освіти

«До захисту допускаю»

завідувач кафедри соціальної педагогіки та корекційної освіти,
доктор педагогічних наук, професор

_____ Т.О. Логвиненко « » _____ 2025 р.

Соціалізація дітей дошкільного віку у дозвіллєвій діяльності

Спеціальність 231 Соціальна робота

Магістерська робота
на здобуття кваліфікації – магістр з соціальної роботи за спеціалізацією
«Соціальна педагогіка»

Автор роботи: Андрій ГЕМБАРА

_____ *підпис*

**Науковий керівник: кандидат педагогічних наук,
доцент Мар'яна КЛИМ**

_____ *підпис*

Дрогобич, 2025

Захист магістерської роботи

наукові підходи до розуміння соціалізації та визначено роль дозвіллевої діяльності як важливого чинника соціального розвитку дитини. Досліджено форми й методи організації дозвілля у закладі дошкільної освіти. Проведено емпіричне вивчення рівнів соціальної та комунікативної компетентності старших дошкільників. Розроблена та апробована програма дозвіллевої діяльності сприяла зростанню умінь співпрацювати, спілкуватися та дотримуватися соціальних норм. Встановлено позитивну динаміку розвитку соціальної компетентності дітей експериментальної групи. Доведено, що педагогічно організоване дозвілля є ефективним засобом соціалізації дошкільників. Матеріали роботи можуть бути використані педагогами, психологами та соціальними педагогами у практиці ЗДО.

Annotation

The master's thesis is devoted to the study of the socialization of preschool children in the process of meaningful leisure. The work analyzes scientific approaches to understanding socialization and identifies the role of leisure activities as an important factor in the social development of a child. The forms and methods of organizing leisure time in a preschool educational institution were investigated. An empirical study of the levels of social and communicative competence of senior preschoolers was conducted. The developed and tested leisure activity program contributed to the growth of skills to cooperate, communicate, and adhere to social norms. Positive dynamics of the development of social competence of children in the experimental group were established. It has been proven that pedagogically organized leisure is an effective means of socialization of preschoolers. The materials of the work can be used by teachers, psychologists and social educators in the practice of preschool education.

ЗМІСТ

| | |
|--|---|
| ВСТУП | 5 |
| РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ У ПРОЦЕСІ ДОЗВІЛЛЕВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ | 9 |

| | |
|---|-----------|
| 1.1. Особливості процесу соціалізації особистості в дошкільному віці у науковій літературі | 9 |
| 1.2. Дозвілля як провідний чинник соціалізації дитини дошкільного віку..... | 16 |
| РОЗДІЛ II. ПРАКТИКА ЗМІСТОВНОГО ДОЗВІЛЛЯ У СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІЙ РОБОТІ З ДІТЬМИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ..... | 28 |
| 2.1.Форми та методи організації дозвіллевої діяльності дошкільнят у закладі дошкільної освіти..... | 28 |
| 2.2. Емпіричного дослідження розвитку соціальної компетентності дітей старшого дошкільного віку..... | 34 |
| 2.3 Особливості формування соціально-комунікативної компетентності дошкільників у дозвіллевій діяльності закладу дошкільної освіти..... | 39 |
| ВИСНОВКИ..... | 47 |
| СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ..... | 50 |
| ДОДАТКИ..... | 59 |

ВСТУП

Актуальність теми. У сучасних умовах розвитку освіти особливої актуальності набуває проблема формування соціально активної, адаптованої до життя в суспільстві особистості. Саме у дошкільному віці закладаються основи майбутньої соціальної поведінки дитини, формуються перші уявлення про себе та навколишній світ, набувається первинний досвід взаємодії з іншими людьми.

Тому соціалізація дітей дошкільного віку є одним із ключових напрямів діяльності закладів дошкільної освіти. Соціалізація особистості в сучасному контексті є важливим процесом, що охоплює не лише фізичний, але й соціальний розвиток індивіда. Дошкільний етап є надзвичайно важливим, оскільки це період, коли дитина вперше взаємодіє з соціальним середовищем поза сім'єю – в дитячому садку чи іншому навчальному закладі.

Одним із ефективних засобів соціалізації є дозвілєва діяльність, яка забезпечує природне, емоційно комфортне середовище для розвитку соціальних навичок. Через участь у різних формах дозвілля – іграх, святах, театралізованих заходах, творчих гуртках – діти вчаться співпрацювати, спілкуватися, дотримуватися правил, розв'язувати конфлікти, приймати соціальні ролі. Саме у таких видах діяльності дитина вільно самовиражається, відкриває власні можливості, вчиться жити в колективі.

Незважаючи на активне впровадження інновацій у дошкільну освіту, на практиці нерідко спостерігається недостатня увага до організації змістовного дозвілля як важливого чинника соціалізації. Тому існує потреба в обґрунтуванні та розробці педагогічних умов, що сприятимуть ефективному розвитку соціальної сфери дитини саме в процесі дозвілєвої діяльності.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю пошуку нових підходів до організації дозвілля дітей дошкільного віку з метою їх успішної соціалізації в умовах сучасного освітнього середовища. В сучасному інформаційному просторі засоби масової інформації здійснюють значний вплив на суспільну свідомість.

Проблема соціалізації дітей дошкільного віку в різних видах діяльності, зокрема в дозвілєвій, займає важливе місце в наукових дослідженнях педагогів, психологів, соціологів та фахівців із дошкільної освіти. Протягом останніх десятиліть відбулося суттєве розширення уявлень про роль дозвілля як чинника соціального розвитку особистості, зростає інтерес до інтеграції ігор, творчих активностей, спілкування та співпраці дітей у межах освітнього процесу та поза ним.

У фундаментальній праці Т. В. Дуткевич «Дитяча розвивально-корекційна психологія» [23] підкреслює значення соціального контексту у розвитку дитини. У посібнику розглядаються теоретичні основи та практичні аспекти дитячої

розвивально-корекційної психології. Описано психологічні особливості розвитку дітей дошкільного та молодшого шкільного віку, а також методи психокорекційної роботи з дітьми з труднощами у розвитку.

У збірнику матеріалів виступів учасників V Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції «Дошкільна освіта: теорія, методика, інновації» [24] вчені наголошували, що особистісне формування відбувається в процесі спільної діяльності, де провідну роль відіграє спілкування з дорослими й однолітками. Саме гра, як провідна діяльність дошкільного віку, є осередком соціальних взаємодій, у яких дитина засвоює норми, правила, моделі поведінки. Також аналізували значення спільної діяльності у становленні особистості дитини, зокрема у формуванні навичок взаємодії, співпереживання, наслідування соціальних ролей, детально описали структуру та етапи розвитку ігрової діяльності, що лежить в основі дозвіллевих форм, характерних для дошкільного віку.

Сучасні українські дослідники, зокрема Т. М. Поніманська [55], О. Л. Кононко [32] та інші, приділяють увагу проблемі соціального становлення дошкільника в умовах організованої та самостійної діяльності. У роботах цих авторів розглядаються особливості організації ігор, дозвіллевих занять, роль вихователя у створенні сприятливого мікроклімату для міжособистісного спілкування.

Окремі аспекти соціалізації в дозвіллевій діяльності висвітлено в працях Л. Г. Соловійової [63], яка підкреслює значення культурного та розвивального середовища у дошкільному закладі. Водночас І. А. Зязюн [29] і В. Г. Кремень [40] наголошують на важливості гуманістичного підходу в освіті, де враховується індивідуальний досвід дитини, її право на вибір форм дозвілля.

Останніми роками з'являються праці, що розглядають дозвілlevу діяльність у контексті інклюзивної освіти, розвитку емоційного інтелекту, формування соціальних компетентностей (наприклад, роботи Н. Гавриш [18], Т. Цуркан [69]). У наукових джерелах підкреслюється, що створення умов для вільної, але методично керованої взаємодії дітей у дозвіллевому середовищі є вагомим чинником їх соціальної інтеграції та становлення соціальної компетентності, що підтверджує актуальність вибраного напрямку дослідження.

Об'єкт дослідження – процес соціалізації дітей дошкільного віку.

Предмет дослідження – дозвілєва діяльність як засіб соціалізації дітей дошкільного віку.

Мета дослідження – теоретично проаналізувати ефективність дозвілєвої діяльності як засобу соціалізації дітей дошкільного віку.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати наукові підходи до проблеми соціалізації дітей дошкільного віку, визначити особливості формування соціальної компетентності на основі сучасної педагогічної літератури.
2. Виявити роль дозвілля, творчих та сюжетно-рольових ігор у розвитку соціальної та комунікативної компетентності дошкільників.
3. Дослідити форми та методи організації дозвілєвої діяльності дітей у закладах дошкільної освіти, що сприяють розвитку соціальної взаємодії та саморегуляції.
4. Визначити особливості формування соціально-комунікативної компетентності дошкільників через організоване дозвілля.

У процесі роботи над темою застосовувалися такі методи дослідження:

- теоретичні підходи: аналіз, синтез, систематизація, порівняння, узагальнення;
- емпіричні: вивчення психолого-педагогічної літератури, педагогічний експеримент, анкетне опитування, бесіда, спостереження.

Теоретичне значення дослідження полягає в узагальненні, систематизації та поглибленні наукових уявлень про соціалізацію дітей дошкільного віку в умовах дозвілєвої діяльності. Отримані результати та узагальнені матеріали можуть слугувати навчально-методичною основою щодо організації змістовного дозвілля з метою ефективною соціалізації дошкільників для підготовки здобувачів бакалаврського та магістерського рівнів вищої освіти.

Структура дослідження включає вступ, два розділи, висновки, список використаних джерел та додатки.

РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ У ПРОЦЕСІ ДОЗВІЛЛЕВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1.1. Особливості процесу соціалізації особистості в дошкільному віці у науковій літературі

У наукових дослідженнях соціалізація особистості визначається як складний, багатоплановий процес взаємодії індивіда і суспільства. В сучасному контексті цей процес розглядається як активне засвоєння особистістю загальноприйнятих норм, цінностей, правил поведінки та стандартів взаємодії, що визнаються суспільством. Гармонізація стосунків особистості із соціумом відбувається через відтворення набутого соціального досвіду у власній діяльності та спілкуванні, формування особистої системи ставлень до суспільства і до самої себе.

Наукові підходи до соціалізації розвиваються в різних теоріях, які пояснюють механізми входження людини в суспільство, способи засвоєння культурних і соціальних традицій, моделі виховання та формування соціально значущих якостей особистості. Соціалізація розглядається не лише як процес засвоєння знань і норм, але й як формування моральних, етичних та соціальних

компетентностей, необхідних для повноцінного життя у колективі та суспільстві загалом. Особлива увага приділяється раннім етапам соціалізації, коли закладаються основи міжособистісної взаємодії, емпатії, самоконтролю та здатності до співпраці.

Дошкільний вік є критичним періодом соціалізації, оскільки саме на цьому етапі формуються базові соціальні компетентності та навички спілкування. Діти активно взаємодіють із дорослими та ровесниками, спостерігають за їхньою поведінкою, наслідують моделі взаємодії і поступово формують власну систему цінностей, норм і уявлень про соціальні ролі. Значну роль у цьому процесі відіграють сім'я, заклади дошкільної освіти та ширше соціальне оточення, які разом забезпечують цілісний розвиток особистості.

Особливе місце в соціалізації дошкільників займає дозвілєва діяльність. Через гру, творчі заняття, рухливі активності та колективні проєкти дитина отримує практичний досвід соціальної взаємодії, засвоює соціальні ролі, вчиться співпрацювати, приймати рішення, проявляти ініціативу та самостійність. Сюжетно-рольові ігри, наприклад, дозволяють дитині «приміряти» різні соціальні ролі, освоювати правила колективної взаємодії та формувати моральні орієнтири. Творчі заняття сприяють емоційному самовираженню, розвитку креативності та комунікативних навичок, а рухливі ігри формують колективні норми поведінки, самоконтроль та здатність до взаємопідтримки.

Взаємодія дітей у різновікових групах створює додаткові можливості для соціалізації: старші діти виступають моделями поведінки, молодші — активно спостерігають і наслідують, що сприяє розвитку соціальних навичок, лідерських якостей та здатності до взаємонавчання. Додатково сучасні інтерактивні технології та медіа у дошкільному середовищі, за умови педагогічного супроводу, стають засобом засвоєння соціальних цінностей, правил поведінки та культурних норм у сучасному суспільстві.

Сучасна педагогіка наголошує на індивідуалізації процесу соціалізації, що передбачає врахування вікових, психологічних та особистісних особливостей дитини при організації дозвілєвої діяльності. Такий підхід забезпечує розвиток соціальної, емоційної та комунікативної компетентності, формування здатності до співпраці, самовираження та активної участі в житті колективу.

Таким чином, соціалізація дошкільника розглядається як багатовимірний, динамічний процес, що включає засвоєння соціальних норм та активне формування індивідуальності. Ефективність соціалізації забезпечується комплексним впливом сім'ї, закладів освіти, дозвілєвого середовища та сучасних соціокультурних чинників, що створюють умови для гармонійного розвитку особистості та підготовки до наступних етапів життя.

Дошкільний вік є сенситивним етапом розвитку особистості, у якому закладаються основи соціальної компетентності, формуються навички спілкування, взаємодії та самостійності. На цьому етапі дитина здатна активно сприймати інформацію, навчатися через спостереження та наслідування, усвідомлювати наслідки власних дій та виборів, формувати власну ідентичність. Особливу роль у соціальному розвитку відіграє емоційна сфера: здатність відчувати і співпереживати, регулювати власні емоції, встановлювати емоційні контакти з однолітками та дорослими.

Сучасні дослідження підкреслюють, що соціалізація в дошкільному віці має двовекторний характер: з одного боку, відбувається процес пристосування дитини до соціуму, а з іншого – формування її індивідуальності через активну взаємодію з оточенням. «Соціалізація має двовекторний характер: одночасно дитина пристосовується до соціуму та активно формує власну індивідуальність, моделюючи взаємодію з оточенням» [9]. Таким чином, соціалізація є одночасно процесом адаптації та розвитку особистості, що забезпечує її інтеграцію в суспільство та реалізацію потенціалу. Дитина не лише засвоює соціальні правила, а й експериментує з ними, визначає власні соціальні ролі та моделі поведінки, набуваючи досвіду реальної соціальної взаємодії.

Важливим аспектом соціалізації є первинна соціалізація, що охоплює дошкільний період і передбачає активне засвоєння дитячих соціальних ролей та норм поведінки. «Первинна соціалізація дошкільника реалізується через сім'ю та педагогічне середовище і характеризується формуванням базових навичок спілкування, емоційної чутливості та соціальної адаптації» [36]. Під час цього періоду дитина наслідує дорослих і ровесників, ідентифікує себе з певними соціальними моделями, вчиться взаємодіяти з оточуючими та формує базові моральні та етичні уявлення. Вторинна соціалізація розгортається протягом

усього подальшого життя і пов'язана з необхідністю освоєння нових соціальних ролей, підготовки до самостійного життя та адаптації до змін у соціальному середовищі.

На сучасному етапі розвитку дошкільної освіти особливої значущості набуває проблема формування всебічно розвиненої особистості, здатної до автономного функціонування в соціумі. Відповідно до Закону України «Про дошкільну освіту» [30], одним із провідних складників цілісного освітнього процесу є набуття дитиною первинного соціального досвіду, що забезпечує її гармонійний та різнобічний розвиток. З огляду на зростаючі вимоги суспільства до життєво компетентних, комунікабельних і самостійних індивідів, соціальний розвиток дитини розглядається як пріоритетний напрям, започаткований уже в дошкільному віці.

Ключовим соціальним механізмом, через який реалізується взаємодія між індивідом і суспільством, є процес соціалізації. Результати сучасних психолого-педагогічних досліджень засвідчують, що саме дошкільне дитинство є сенситивним періодом для становлення основ соціальної компетентності. Соціально компетентна дитина здатна ефективно взаємодіяти з оточенням, долучатися до спільного прийняття рішень, виявляти емпатійність та конструктивно розв'язувати конфліктні ситуації.

Науковці підкреслюють, що соціалізація дошкільника включає одночасно процес адаптації до соціуму та активне формування індивідуальності через взаємодію з оточенням. Згідно з дослідженнями Корінної Г. О. [41], соціалізація особистості охоплює процес залучення дитини до соціальних відносин, засвоєння нею норм, цінностей, моделей поведінки та формування соціально значущих якостей у взаємодії з соціумом. «Соціалізація дитини дошкільного віку – це процес включення в систему соціальних відносин, засвоєння соціальних норм, цінностей та моделей поведінки, що забезпечує формування соціально значущих рис особистості» [41, 15]. Соціалізація дошкільника – це активний процес залучення дитини до соціального життя. Під цим мається на увазі, що дитина поступово вчиться взаємодіяти з іншими людьми, приймає певні соціальні правила та норми поведінки, цінності та моделі поведінки, які існують у суспільстві. У дошкільному віці цей процес вважається частиною первинної

соціалізації, оскільки саме на цьому етапі закладаються основи соціокультурної компетентності дитини. Ранній, середній і старший дошкільні періоди мають свої особливості: формуються потреби в незалежності, ініціативності, спілкуванні, самовираженні через гру та творчість, що відображає багатовимірну природу соціалізації.

Особливе значення у соціалізації мають педагогічне та сімейне середовище. У наукових працях, зокрема в статті «Соціалізація дитини дошкільного віку як соціально-педагогічна проблема» [64], підкреслюється роль педагогічного та сімейного середовища у формуванні соціальної компетентності дитини. Дослідники відзначають, що ефективна соціалізація неможлива без цілеспрямованої, системної роботи сім'ї, педагогів та широкого соціального контексту. Відповідно до цього процесу дитина спочатку копіює поведінку дорослих, засвоює манери, реакції та моделі взаємодії, а згодом активно застосовує їх у власній поведінці, що є одним із ключових механізмів формування соціальної компетентності. Дослідження показують, що ефективна соціалізація неможлива без цілеспрямованої, системної роботи батьків і педагогів. Дитина спочатку копіює поведінку дорослих, засвоює манери, моделі взаємодії, а згодом застосовує їх у власній поведінці, що є одним із ключових механізмів формування соціальної компетентності.

Сучасні підходи до соціалізації акцентують увагу на індивідуалізації процесу, що передбачає врахування особливостей кожної дитини, її потреб, здібностей, інтересів та соціальних ролей. Інститут дошкільної освіти виступає важливим чинником соціалізації, оскільки створює умови для розвитку комунікативних навичок, співпраці, самовираження, формує адаптивну поведінку в колективі та підтримує емоційне благополуччя.

Не менш важливим є вплив медіасередовища. Ліщинська О. [45], зазначає, що засоби масової інформації (ЗМІ) виступають потужним чинником соціалізації, оскільки формують систему цінностей, норм та правил поведінки в сучасному суспільстві. «Засоби масової інформації стають важливим чинником соціалізації сучасної дитини, впливаючи на формування системи цінностей та соціальних уявлень» [45, 107]. ЗМІ сприяють засвоєнню соціально-культурних норм, моделюють соціальні ролі, але водночас їхній надмірний вплив може

обмежувати активну взаємодію дитини в реальному соціальному середовищі. Водночас надмірне споживання медіа може обмежувати активну соціальну взаємодію. Тому роль дорослих полягає у супроводі медіа-сприйняття, забезпеченні доступу до коректних моделей поведінки та цінностей.

Отже, ЗМІ у дошкільному віці є додатковим механізмом соціалізації, який взаємодіє із сімейним та освітнім середовищем. Його вплив потребує супроводу дорослих – педагогів та батьків, щоб дитина отримувала коректні соціальні та ціннісні моделі поведінки.

Сучасні дослідження соціалізації все більше орієнтуються на індивідуальний підхід, що дозволяє враховувати особливості кожної дитини, її соціальні ролі та потреби. Інститут дошкільного навчання в такому випадку виступає як важливий чинник, що допомагає не лише навчати, але й підтримувати дитину в соціальній адаптації, розвивати її комунікативні навички, здатність до співпраці та самовираження.

У статті «Тенденції взаємодії засобів масової інформації з молодіжною аудиторією» авторка Ануфрієва О. підкреслює, що сучасна соціокультурна ситуація розвитку суспільства ставить пріоритетним важелем соціалізацію особистості, як виступає результатом її особистісного розвитку та процесу виховання [3, 112].

На думку дослідників, процес соціалізації відбувається на трьох рівнях: мегарівень закладено в контексті процесів розвитку соціальної структури; на макрорівні – система соціальних відносин, на мікрорівні – соціалізація конкретної особистості [7, 12]. Зміст поняття «соціалізація» активно досліджуються дослідниками наук – філософії, педагогіки, психології, історії тощо. Спільним твердженням є те, що соціалізація розглядається як процес взаємодії особистості та соціального середовища. У процесі цієї взаємодії індивід засвоює вимоги суспільства [4, 117].

Соціалізація людини – підготовка до життя в суспільстві. Процес соціалізації можна визначити як усі дії з боку суспільства, особливо сім'ї, школи та соціального середовища, спрямовані на те, щоб зробити людину соціальною, тобто дати їй змогу набути такої системи цінностей та досягти такого розвитку особистості, щоб стати повноправним членом суспільства.

На думку Р. Косцельніка [69, 150], соціалізація – це фрагмент соціальної реальності, частина індивідуальної біографії, процес, завдяки якому індивід, використовуючи власний розумовий і біологічний потенціал, прагне досягти соціальної зрілості. Погоджуючись із цим, дослідники підкреслюють, що соціалізація дошкільника включає одночасно процес адаптації до соціуму та активне формування індивідуальності через взаємодію з оточенням.

Сучасні дослідження, зокрема Мельник Н. І. [47, 20], наголошують на перевагах групової взаємодії в різновікових колективах, що дозволяє дітям ефективніше освоювати соціальні ролі, моделі поведінки та моральні норми. Різновікові групи створюють умови для взаємонавчання, співпраці та підтримки, де старші діти виступають моделлю поведінки, а молодші – активними спостерігачами та наслідувачами. Отже, ефективним засобом формування соціальних компетенцій є групова взаємодія, особливо у різновікових колективах, де старші діти виступають моделями поведінки, а молодші – спостерігачами і наслідувачами [47].

Особлива увага приділяється соціалізації дітей із особливими потребами (наприклад, із вадами зору), яким необхідна додаткова організація педагогічного середовища та корекційна підтримка. Кобильченко В. підкреслює, що у таких дітей соціальні контакти менш стабільні та менш численні, а зменшення сенсорних опор обмежує якість комунікації, ініціативу та соціальну активність. Ефективна педагогічна підтримка та спеціально організоване середовище дозволяють компенсувати ці обмеження та сприяють гармонійному соціальному розвитку.

Відтак, аналіз наукової літератури свідчить, що дошкільний вік є критичним етапом соціалізації, коли відбувається засвоєння базових норм, моделей поведінки та соціальних ролей, формування емоційної сфери, самосвідомості та міжособистісної компетентності. Соціалізація у широкому розумінні охоплює визначення, походження та формування сутності людини як виду, тобто стосується історичного розвитку людства та процесів філогенезу. У вузькому значенні соціалізація розглядається як процес включення індивіда у соціальне життя через активне засвоєння соціальних норм, цінностей, ідеалів і моделей поведінки та їх подальше відтворення у повсякденній діяльності.

Ефективність соціалізації дошкільників залежить від комплексного впливу сім'ї, закладів дошкільної освіти та ширшого соціального середовища, врахування індивідуальних особливостей дитини та сучасних соціокультурних умов. Сучасна наука поступово переходить від розуміння соціалізації як пасивного засвоєння норм до її трактування як активного, креативного процесу, в якому важливу роль відіграє дозвілєва діяльність як середовище для особистісного зростання та самовираження дитини. Ідеї про співпрацю дітей у грі та значення рівноправної взаємодії в соціальному розвитку активно інтегруються в сучасну практику дошкільної освіти.

1.2. Дозвілля як провідний чинник соціалізації дитини дошкільного віку

Раніше дозвілля дітей розглядалося як другорядний елемент їхнього життя. Як у суспільстві загалом, так і в родині часто траплялося хибне сприйняття вільного часу та дозвілля, яке вважалося менш важливим і не мало вирішального значення для розвитку особистості. Проте глобальні зміни у свідомості людей наприкінці ХХ – на початку ХХІ століття сприяли переосмисленню цінності дозвілля. Це відкриває новий етап досліджень даного соціокультурного явища, що активно аналізується сучасними науковцями у сфері педагогіки, психології та соціології.

Дозвілля є важливою складовою процесу засвоєння людиною соціальної та культурної реальності, виконуючи численні функції у соціалізації особистості. Воно відповідає соціальному замовленню держави та суспільства, а також враховує потреби, інтереси й бажання кожного індивіда. Сфера та форма проведення дозвілля визначаються кожним членом суспільства відповідно до його здібностей, можливостей, інтересів і потреб. Дозвілєва діяльність виступає наочною індикаторною ознакою рівня соціального розвитку особистості, спрямованості її ціннісних орієнтацій, ставлення до себе та оточення, що робить проблему організації дозвілля важливим об'єктом наукових досліджень у різних галузях знання [21].

Наукові підходи до розуміння феномену «дозвілля» є різноманітними, і жодного універсального визначення не існує. Проте більшість дослідників трактує дозвілля як самостійну та значиму сферу духовної та соціальної

діяльності людини, у якій виявляються сутнісні соціальні зв'язки індивіда як суспільної істоти. Ці соціальні зв'язки проявляються через закономірності дозвіллевої діяльності, що відображають її зміст і результативність.

Аналіз наукових та емпіричних досліджень дозволяє виділити ключові закономірності дозвілля. Зокрема, дозвіллева діяльність:

- є добровільною та здійснюється у вільний час;
- охоплює широкий спектр активностей, інтегруючи різні види соціальної діяльності та сприяючи розвитку творчого потенціалу особистості;
- підвищує можливості міжособистісного спілкування та культурного саморозвитку, виявляючи самостійність, ініціативу та активність;
- слугує засобом соціалізації та духовного розвитку, сприяє засвоєнню соціальних норм, цінностей та досвіду суспільства.

Суспільство висуває до дозвілля ряд вимог як до сфери активного соціального формування особистості. Ці вимоги відображені у принципах організації дозвіллевої діяльності, серед яких системність, добровільність, диференційованість, відповідність і доступність [19].

- Системність передбачає цілеспрямовану організацію дозвілля, що забезпечує раціональне використання вільного часу та розвиток соціальної активності і творчої ініціативи.
- Добровільність означає свободу вибору сфери та виду діяльності без зовнішнього регламентування з боку державних або громадських структур.
- Диференційованість і відповідність враховують вікові, професійні, гендерні, культурні та освітні особливості особистості, а також соціально-демографічні умови.
- Доступність і якість дозвіллевих послуг забезпечує задоволення потреб і запитів індивідів, формування нових соціально-орієнтованих потреб та розвиток духовних цінностей.

Принципи та функції дозвіллевої діяльності змінюються відповідно до розвитку суспільства, культурних трансформацій, політичних, економічних і соціальних чинників. Соціальну сутність дозвілля визначають його функції, які відображають потреби суспільства на певному етапі історичного та культурного

розвитку і спрямовані на максимальне залучення особистості до активної соціальної діяльності, розвитку її самостійності, ініціативи та творчості.

Серед провідних функцій дозвілля виділяють комунікативну, рекреаційну, творчу, соціальну, ціннісно-орієнтаційну, пізнавальну та виховну. Вони формують різні рівні дозвілля: пасивне, розважальне, пізнавальне та творче. Сукупність цих рівнів визначає зміст та сутність дозвіллевої діяльності, окреслює її основні напрямки, конкретизує завдання та підкреслює суспільну значущість.

Таким чином, дозвілля розглядається як комплексна, динамічна та соціально значуща діяльність, що відіграє ключову роль у формуванні особистості, сприяє соціалізації та розвитку її творчого та духовного потенціалу, а також забезпечує активне засвоєння соціально-культурних цінностей сучасного суспільства.

Дошкільний вік є ключовим етапом становлення особистості, у межах якого закладаються фундаментальні характеристики соціальної поведінки, світогляду та емоційної стабільності дитини. Саме в цей період відбувається інтенсивний розвиток пізнавальної, емоційної, комунікативної та соціальної сфер, формуються уявлення про норми й цінності суспільства, способи взаємодії з іншими людьми. Одним із найефективніших та найбільш природних чинників соціалізації є дозвілля, тобто діяльність, яка здійснюється дитиною у вільний час згідно з її інтересами та потребами. Дозвілля забезпечує дитині можливість самостійної активності, творчого самовираження та набуття життєвого досвіду, що робить його важливим соціально-педагогічним інструментом.

У дошкільному дитинстві процес соціалізації набуває особливої інтенсивності, адже дитина вперше виходить за межі сім'ї та вступає у нові соціальні взаємини: з однолітками, педагогами, іншими дорослими. Дозвіллева діяльність надає унікальні можливості для спонтанної, неформальної соціалізації, у ході якої дитина вільно опановує соціальні ролі, навчається комунікації та співпраці, пізнає власні можливості та межі [21]. За словами Андрія Гриньківа, «культурно-дозвіллева діяльність у процесах навчання та виховання [...] стимулює становлення соціальних цінностей дитини як члена суспільства». Як зазначає Гриньків А., «культурно-дозвіллева діяльність [...] має

здатність стимулювати процеси соціалізації, інкультурації та самореалізації» дитини [19]. Це підкреслює, що дозвілля не є лише пасивним відпочинком, а виконує активну освітньо-виховну функцію: через гру, творчість та спільну діяльність дитина набуває соціального досвіду, що закладає фундамент для подальшої інтеграції в соціальні групи та суспільство в цілому [19].

Феномен дозвілля досліджується в рамках традиційних міждисциплінарних підходів гуманітарних наук, зокрема соціології, психології, педагогіки, філософії та культурології. Формування наукових концепцій вільного часу та розвиток таких галузей знання, як дозвіллезнавство і соціологія вільного часу, створили передумови для виникнення нового напрямку педагогічної науки – педагогіки дозвілля.

Процесу виховання притаманна властивість саморегуляції. Його реалізація відбувається у двох взаємопов'язаних напрямках: від педагога до вихованця (прямий зв'язок), що забезпечує послідовність цілеспрямованих виховних ситуацій, та від вихованця до педагога (зворотний зв'язок), який дає можливість коригувати кожен наступну виховну ситуацію відповідно до результатів попередньої. Чим ширшим є обсяг зворотної інформації, якою володіє педагог, тим більш обґрунтованим і ефективним стає виховний вплив [2, 179].

Особливе значення для нашого дослідження мають наукові підходи до визначення поняття дозвілля, представлені у працях провідних сучасних соціальних педагогів. Дозвілля розглядається як вільний від навчальної та трудової діяльності час, який особистість використовує для власного фізичного, духовного та соціального розвитку. Науковці підкреслюють, що це не лише період відпочинку, але й час формування базових соціальних і моральних цінностей, розвитку соціально-моральних якостей, активного накопичення позитивного досвіду взаємодії та спілкування з оточенням, що визначає потребу в його змістовному наповненні та організованості.

Культурно-дозвіллева діяльність виступає важливим ресурсом стимулювання соціальної активності дітей, сприяє процесам соціалізації, інкультурації та самореалізації особистості. До традиційних засобів розвитку дитини належать гра, спілкування з дорослими та однолітками, дитяча література, різноманітні форми художньої діяльності та навчання.

Разом із тим, розвиваючий потенціал дитячого дозвілля досі недостатньо висвітлений у теорії дошкільної педагогіки. Водночас змістовне дозвілля є потужним засобом розвитку особистості, показником загального рівня її культури та духовності. Як наголошував видатний український педагог К. Ушинський, культура дозвілля безпосередньо пов'язана з духовним і моральним станом людини: «Якщо людина не знає, чим зайнятися у вільний час, у неї псується голова, серце і моральність» [74, 221]. Це підкреслює актуальність досліджень різних аспектів дозвілля як ефективного інструменту розвитку дитини.

Як зазначає М. Дубінка [22, 55], «однією з характерних ознак дозвілля є свобода вибору, добровільність, творчість і саморозкриття власних можливостей». Це означає, що в процесі дозвіллевої діяльності дитина не обмежена зовнішніми директивами або суворими правилами, а сама визначає, чим вона хоче займатися, як саме реалізувати свої здібності та які соціальні ролі приміряти. Така свобода є ключовою для розвитку самостійності та відповідальності, формування емоційної стабільності, а також для розвитку креативності та здатності до самовираження. Добровільність участі у дозвіллі створює умови для внутрішньої мотивації, коли дитина активно прагне брати участь у діяльності, що її цікавить. Творчість і саморозкриття у цьому контексті дозволяють дитині експериментувати з новими соціальними ролями, вчитися співпрацювати з іншими, а також усвідомлювати власні можливості, сильні сторони і обмеження. Отже, дозвілля виступає не лише як форма відпочинку, а й як важливий соціально-педагогічний чинник, який безпосередньо впливає на процес соціалізації та особистісного розвитку дошкільника. Це означає, що дозвілля дозволяє дитині активно проявляти свої здібності, приймати рішення, планувати власну діяльність та оцінювати її результати. Добровільний характер діяльності створює сприятливі умови для розвитку автономії та самостійності, що є ключовими складовими соціальної компетентності.

Дозвілля є специфічною сферою соціалізації дітей, де природним чином реалізуються їхні інтереси та потреби, проявляються особистісні та соціальні ролі, розвивається активність і творча ініціатива, а також відбувається пошук нових ціннісних орієнтирів через свободу вибору видів діяльності.

Воно виступає як особлива галузь життя людини та суспільства, що відкриває широкі можливості для виховання, формування і розвитку особистості та набуття досвіду подолання життєвих завдань. У рамках дозвіллевої діяльності відбувається формування ціннісних орієнтацій, культурних потреб, смаків, а також розвиток емоційно-вольової сфери дітей і молоді.

Дозвіллева активність дітей і дорослих створює культурно-дозвіллеве середовище, де гармонійно поєднуються творчість, відпочинок і святкові події. Вона сприяє самореалізації особистості, забезпечує вільне творче засвоєння культурних цінностей та розвиток індивідуальних якостей, що, у свою чергу, позитивно впливає на розвиток суспільства в цілому.

Провідним видом дозвіллевої активності дошкільника є **гра**, що забезпечує моделювання соціальних ситуацій, розігрування життєвих ролей і формування первинних уявлень про соціальні відносини. У сюжетно-рольовій грі дитина вправляється в умінні домовлятися, розподіляти ролі, підпорядковуватися правилам, вирішувати конфлікти – тобто здобуває базові навички соціальної поведінки. У творчих видах діяльності (малювання, ліплення, музика, танці) дитина вчиться самовираженню, формує емоційну чуйність і навички розуміння інших людей. За дослідженням Опальчук [50, 200], «педагогічні засади дозвілlezнавства розглядають дозвілля як інститут соціалізації особистості, який реалізує механізми соціалізації через вільну діяльність людини у вільний час». Це підкреслює, що дозвілля виступає не лише як форма відпочинку або розваги, а й як структурований соціальний феномен, через який дитина опановує соціальні норми, цінності та моделі поведінки. Вільна діяльність у дозвіллі дозволяє дитині проявляти ініціативу, пробувати різні соціальні ролі, взаємодіяти з однолітками та дорослими в умовах добровільної участі. Завдяки цьому формується соціальна компетентність, вміння співпрацювати, вирішувати конфлікти та враховувати інтереси інших. Отже, дозвілля стає своєрідним «інструментом соціалізації», який дозволяє інтегрувати особистий досвід дитини у ширший соціальний контекст, одночасно сприяючи розвитку самостійності, творчих здібностей та особистісної зрілості.

Таким чином, дозвілля виступає не лише як форма організації вільного часу, а як стратегічний інструмент формування соціально значущих навичок,

включно з комунікативними вміннями, здатністю до співпраці, емоційної регуляції та саморефлексії. Вільна діяльність дитини сприяє засвоєнню соціальних норм у природному, ненасильницькому режимі, забезпечуючи більш ефективне включення дошкільника в соціальні взаємини.

Спільне дозвілля з дорослими, зокрема батьками та вихователями, відіграє важливу роль у формуванні моделей соціальної взаємодії. Дорослий виступає зразком поведінки, передає норми спілкування, емоційної саморегуляції та соціального етикету. Завдяки спільним видам діяльності дитина засвоює базові правила соціального життя, вчиться будувати стосунки на засадах довіри, поваги й рівноправної взаємодії. За словами Л. Токаревої [66], «психологічний вимір дозвілля дошкільника в сім'ї полягає у тому, що дозвілля виступає як середовище для емоційного збагачення, соціального спілкування та самовираження дитини». Це означає, що через дозвілля дитина не лише відпочиває, а й активно опановує базові соціальні навички: вчиться взаємодіяти з членами сім'ї та однолітками, розвиває здатність до емпатії, спільного вирішення завдань і конфліктів. Сімейне дозвілля формує у дітей почуття безпеки, підтримки та довіри, а також дозволяє реалізувати власні інтереси та здібності у творчих ігрових та пізнавальних активностях. Психологічно збалансоване дозвілля сприяє розвитку емоційної стабільності, самосвідомості та готовності до соціальної взаємодії у ширшому соціальному середовищі. Це свідчить про те, що сімейне дозвілля формує у дитини відчуття безпеки та підтримки, сприяє розвитку емоційної чутливості та взаєморозуміння з іншими членами соціального оточення. У спільній діяльності з батьками чи старшими членами родини дитина отримує перший досвід співпраці, навчання правил поведінки та спілкування, що є фундаментом для майбутньої соціальної адаптації в дошкільному колективі та суспільстві загалом.

Педагогічний вплив у сфері дозвілля має двосторонній характер і характеризується наявністю прямого та зворотного зв'язку. Як зазначає Р. Гулян [20], освітньої взаємодії: педагог формує виховні ситуації, а дитина через свою поведінку демонструє рівень засвоєння соціального досвіду, що, своєю чергою, дозволяє дорослому коригувати освітній процес відповідно до потреб дитини. Чим більше зворотної інформації отримує вихователь, тим точнішим і

гуманнішим стає його вплив, що є особливо важливим у дозвіллевій діяльності, де дитина має найбільшу свободу прояву ініціативи.

Дозвіллеве середовище дитини формується двома взаємопов'язаними шляхами: з одного боку, його організують дорослі, створюючи умови для активності та розвитку дітей, а з іншого – воно є результатом самостійної діяльності самих дітей. Ці процеси взаємно доповнюють один одного: діти не лише користуються створеним середовищем, а й впливають на нього, стимулюючи дорослих до певних дій і змін. Погляди Н. Бордовської [12, 267] підкреслюють взаємодійну природу навчання та виховання, розглядаючи їх як процес активного включення дитини у соціальний контекст. Навчання, інтегроване у дозвілля, набуває глибшого змісту, оскільки спирається на природну мотивацію дитини, стимулює розвиток рефлексії, ініціативності та самостійності. Таким чином, дозвілля виступає не лише засобом відпочинку, а й потужним чинником соціального розвитку.

У сучасних педагогічних дослідженнях особливо підкреслюється роль різновікових груп як соціально збагаченого середовища для організації дозвілля дошкільників. На думку Н. Мельник [47, 20], різновікова група відображає природну соціальну структуру суспільства та сім'ї, що створює оптимальні умови для набуття дітьми різноманітного соціального досвіду. У таких групах молодші діти мають змогу наслідувати старших, а старші – виконувати роль наставників, що сприяє розвитку відповідальності, емпатії та лідерських навичок.

Під час спільного дозвілля у різновіковому колективі створюються умови для взаємонавчання, кооперації та розвиткові морально-етичних умінь. Під керівництвом вихователя реалізуються різноманітні форми діяльності: сюжетно-рольові ігри, творчі майстерні, колективні справи, ігри з правилами. Мельник Н. наголошує, що в таких умовах дозвілля набуває функції інтенсивного соціалізуючого впливу: діти навчаються регулювати власну поведінку, приймати рішення, проявляти ініціативу та співпрацювати з різними віковими групами.

У дослідженнях А. Пасічніченко та Н. Ковалевської [51, 14] акцентується, що сучасні суспільні трансформації – цифровізація, глобалізація, зміна соціокультурного середовища, а також воєнні події – істотно впливають на

характер соціалізації дошкільників. Діти дедалі більше взаємодіють із медіапростором, який одночасно є джерелом інформації та ризиків. У таких умовах дозвілля стає важливим компенсаторним середовищем, здатним забезпечити дитині емоційну безпеку, стабільність і живу, неконтрольовану алгоритмами взаємодію.

Авторки підкреслюють, що якісно організоване дозвілля може мінімізувати негативні наслідки гіперінформаційного середовища, сприяти розвитку критичного мислення та соціальної компетентності. У воєнний і поствоєнний періоди дозвілля виконує терапевтичну функцію, допомагає дитині знижувати рівень тривожності, розвивати стійкість і відновлювати почуття контролю над власним життям.

Успішне входження дитини в колектив дошкільного закладу є обов'язковою умовою ефективної соціалізації. Р. Гулян розглядає адаптацію як складний багатовимірний процес, що охоплює фізіологічні, психологічні та соціальні компоненти. У період адаптації дозвілля відіграє ключову роль, оскільки забезпечує природні, ненасильницькі шляхи включення дитини у нове середовище. Поступовість, створення сприятливого емоційного клімату, індивідуалізований підхід, партнерство з батьками – усе це сприяє формуванню у дитини позитивного досвіду соціальної взаємодії, що є базою для подальшого розвитку [20].

Наукові позиції О. Кононко [35, 27] розкривають значення дозвіллевої діяльності як провідного середовища розвитку емоційної сфери, самосвідомості, уяви, моральних орієнтацій та комунікативних умінь. Авторка наголошує, що гармонійний розвиток дошкільника можливий лише за умови створення відкритого, психологічно комфортного та насиченого розвивальними можливостями освітнього середовища, у якому дозвілля відіграє ключову роль.

Кононко О. підкреслює, що саме у вільній творчій та ігровій діяльності дитина реалізує свій потенціал, формує внутрішню мотивацію до пізнання, навчається взаємодії з іншими, опановує соціальні моделі поведінки й моральні цінності. Це дозволяє розглядати дозвілля не лише як форму діяльності, але й як базовий механізм розвитку особистості дошкільника.

Отже, дозвілля виступає одним із основних чинників соціалізації дітей дошкільного віку, забезпечуючи природні умови для розвитку соціальних навичок, емоційної компетентності, комунікативної активності та моральних якостей. Воно сприяє формуванню у дитини здатності до співпраці, взаємодопомоги, відповідальності, емпатії, саморегуляції та адекватної самооцінки. Дозвілля стає особливо значущим у сучасних умовах суспільних трансформацій, забезпечуючи емоційну стабільність і створюючи простір для безпечної та конструктивної соціальної практики. Комплексний, науково обґрунтований підхід до організації дозвілля у закладах дошкільної освіти, з урахуванням вікових, індивідуальних і соціокультурних особливостей дітей, є необхідною умовою ефективної соціалізації та гармонійного розвитку особистості дошкільника.

Відтак, соціалізація є складним, багатофакторним і динамічним процесом, що відбувається під впливом сім'ї, закладу освіти, соціального середовища, інформаційного простору та індивідуального досвіду дитини. Дошкільний вік визначається сенситивним періодом соціального становлення, у межах якого формується базовий комплекс соціальних навичок, моделей поведінки, емоційної чуйності та здатності до міжособистісної взаємодії.

У цьому контексті дозвілля постає провідним механізмом соціалізації, оскільки забезпечує умови для природної, вільної та ненасильної взаємодії дитини з іншими людьми, соціальними нормами та ролями. Гра, творчість і різні форми спільної діяльності є центральними компонентами дозвіллевої активності, яка сприяє розвитку комунікативних умінь, моральних якостей, емоційної стабільності та соціальної компетентності.

Особливе значення у процесі соціалізації має адаптація до умов дошкільного закладу, адже саме на цьому етапі у дитини формується відчуття безпеки, що є необхідним для встановлення позитивних взаємин із ровесниками та дорослими. Дозвілля виконує важливу компенсаторну функцію: знижує рівень емоційної напруги, підтримує позитивний емоційний стан і створює сприятливий простір для соціальної взаємодії.

Різновікові групи, у яких поєднуються діти різного ступеня соціального й емоційного розвитку, забезпечують унікальні можливості для прискореної

соціалізації. Вони сприяють природним механізмам взаємонавчання, кооперації та рольового моделювання, коли старші діти виступають зразком поведінки, а молодші – активними наслідувачами.

Сучасні суспільні виклики, серед яких цифровізація, інформаційне перевантаження, соціальна нестабільність і наслідки воєнних подій, значно модифікують традиційні процеси соціалізації дошкільників. За таких умов дозвілля набуває статусу компенсаторного педагогічного середовища, що забезпечує емоційне благополуччя, соціальну підтримку та можливість для безпечної взаємодії.

Наукові концепції О. Кононко, Р. Гуляна, Н. Мельник, А. Пасічніченко та Н. Ковалевської дозволяють комплексно осмислити сучасні підходи до соціалізації дітей дошкільного віку, підкреслюючи її багатовимірний характер і залежність від якісно організованої дозвіллевої діяльності. Узагальнення їхніх ідей свідчить, що дозвілля слід розглядати як стратегічний ресурс соціального розвитку дитини, невід’ємний складник освітнього процесу та ключовий елемент сучасних педагогічних моделей дитинства.

Таким чином, аналіз наукових підходів дозволяє виділити ключові функції дозвілля у соціалізації дошкільника: соціально-комунікативна – формування навичок взаємодії з дорослими та однолітками, здатності до співпраці та вирішення конфліктів, емоційно-ціннісна – розвиток емпатії, здатності до саморегуляції емоцій та розпізнавання емоцій інших людей, пізнавально-творча – стимулювання уяви, творчих здібностей, самовираження через гру, малювання, музику та інші форми активності, адаптивна – підготовка дитини до включення у соціальне середовище дошкільного закладу та суспільства, формування навичок адаптації до нових умов.

Важливою є також організація дозвілля у різновікових групах, що дозволяє дітям спостерігати за соціальною поведінкою старших, переймати моделі відповідальності та самоконтролю, а старшим – навчатися лідерства, терпимості та взаємопідтримки [47, 21]. У такий спосіб дозвілля стає не лише засобом відпочинку, а й потужним педагогічним інструментом соціалізації, що інтегрує дитину в систему соціальних ролей та норм.

Природне прагнення людини до позитивних емоцій у значній мірі реалізується саме через дозвілля. Діти отримують задоволення від різноманітних дозвіллевих активностей: участі в іграх, змаганнях та переживання перемог; відкриття нового та можливості створювати щось власне, проявляти уяву і реалізовувати її у світі дитячих фантазій. Іншими словами, дитяче дозвілля має виражену гедоністичну функцію.

Заняття, які різняться за формою, змістом та емоційним забарвленням, не лише дарують радість, але й стимулюють розвиток особистості дитини, виступаючи важливим чинником соціалізації дошкільника.

Таким чином, сучасні дослідження переконливо демонструють, що дозвілля є стратегічним чинником соціалізації дошкільника, оскільки воно забезпечує одночасно розвиток особистісних якостей, соціальних навичок та моральних цінностей, формує готовність до активної взаємодії у суспільстві та служить базою для всебічного розвитку дитини.

РОЗДІЛ 2. ПРАКТИКА ЗМІСТОВНОГО ДОЗВІЛЛЯ У СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІЙ РОБОТІ З ДІТЬМИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

2.1. Форми та методи організації дозвіллевої діяльності дошкільнят у закладі дошкільної освіти

Педагогічне осмислення змісту соціалізації, її особливостей та специфіки на етапі дошкільного дитинства дозволяє визначити мету, зміст, завдання та стратегію організації дозвіллевої діяльності у закладі дошкільної освіти. Це здійснюється з урахуванням особливостей соціального розвитку дитини та інтерпретації очікуваних результатів щодо формування соціальної компетентності дошкільника в умовах різних видів дозвілля.

Організація змістовної дозвіллевої діяльності в закладах дошкільної освіти (ЗДО) є важливою складовою педагогічного процесу, оскільки саме через дозвілля дитина пізнає світ, набуває соціального досвіду, розвиває креативність, ініціативність та самостійність. Дозвілля має бути не лише засобом відпочинку, але й джерелом розвитку, пізнання та формування особистісної активності. Дозвілля дошкільників виступає одним із провідних чинників соціалізації, що забезпечує розвиток комунікативних навичок, емоційної чутливості, моральних цінностей та творчого потенціалу дитини [22, 56]. Як зазначає Б. Опальчук [50, 201], «педагогічні засади дозвіллезнавства розглядають дозвілля як інститут соціалізації особистості, який реалізує механізми соціалізації через вільну діяльність людини у вільний час». Це означає, що дозвіллева діяльність має бути організована так, щоб дитина могла самостійно обирати види діяльності, проявляти ініціативу та креативність, отримуючи при цьому соціальний та емоційний досвід.

У науковій літературі змістовне дозвілля розглядається як цілеспрямована діяльність, яка задовольняє інтереси та потреби дитини у вільний час, забезпечує розвиток її творчого потенціалу, сприяє соціалізації та становленню моральних якостей особистості [32, 136].

У сучасних дошкільних закладах використовуються різноманітні форми дозвіллевої діяльності, що забезпечують всебічний розвиток дитини:

1. Ігрова діяльність – провідна форма дозвілля дошкільника, що охоплює сюжетно-рольові, конструктивні, дидактичні та рухові ігри. Дозвіллева діяльність у дошкільних закладах освіти є важливим механізмом соціалізації дітей, оскільки забезпечує умови для активної взаємодії з однолітками та дорослими, формування соціальних норм, розвитку

комуникативних та творчих навичок. Як зазначає Токарева Л. [66], «психологічний вимір дозвілля дошкільника в сім'ї полягає у тому, що дозвілля виступає як середовище для емоційного збагачення, соціального спілкування та самовираження дитини». Ігрова діяльність у дошкільному закладі дозволяє дитині тестувати соціальні ролі, засвоювати правила поведінки та взаємодіяти з однолітками та дорослими.

2. Творча діяльність – малювання, ліплення, аплікація, музика, танці, театральні постановки, що сприяють розвитку уяви, естетичного смаку та емоційної виразності дитини. Дубінка М. підкреслює, що «однією з характерних ознак дозвілля є свобода вибору, добровільність, творчість і саморозкриття власних можливостей» [22, 56]. Приклад заняття: колективне створення театральної постановки «Пригоди лісових звірів».
3. Рухова активність – фізкультурні заняття, спортивні ігри, прогулянки на свіжому повітрі, що забезпечують фізичне здоров'я та соціальні навички взаємодії під час колективних ігор. Гриньків А. зазначає: «Фізична активність дітей у дозвіллі сприяє розвитку командної взаємодії, формуванню лідерських та партнерських навичок, а також загальному психофізіологічному благополуччю» [19]. Приклад заняття: командна гра «Перетягування каната» для розвитку взаємодії та співпраці.
4. Дослідницька та пізнавальна діяльність – експерименти, досліди, природничо-наукові проєкти, що стимулюють допитливість, критичне мислення та здатність до самостійного пошуку рішень. Вона сприяє розвитку критичного мислення та пізнавальної активності, а також навичок роботи в групі. Як зазначає О. Бобак, «дослідницька діяльність у групі формує здатність до спільної роботи та узгодження дій» [9]. Приклад заняття: спостереження за ростом рослин у колективному проєкті «Міні-сад». Соціально-педагогічний ефект: формування пізнавальної ініціативи, співпраці та відповідальності за спільний результат.
5. Спільні заходи та проєкти – святкування тематичних днів, інтегровані заняття, колективні творчі проєкти, які формують соціальну згуртованість, взаємодопомогу та уміння працювати у команді [19]. Л. Токарева наголошує: «Дозвілля дошкільника в сім'ї та закладі освіти виступає

середовищем для соціального спілкування, емоційного збагачення та самовираження дитини» [66]. Приклад заняття: підготовка до «Дня осені» з колективним створенням виставки осінніх виробів. Соціально-педагогічний ефект: розвиток соціальної згуртованості, творчості та взаємоповаги.

Методи організації дозвілля дошкільників можна поділити на організаційні, педагогічні та інтерактивні:

- Організаційні методи передбачають планування режиму дня, структуровану черговість активностей, виділення спеціального часу для вільної гри та творчості.
- Педагогічні методи включають індивідуальні та групові заняття, використання дидактичних ігор, сюжетно-рольових сценаріїв, творчу роботу з матеріалами різної складності [50, 202]. Це означає, що дозвіллева діяльність має бути організована так, щоб дитина могла самостійно обирати види діяльності, проявляти ініціативу та креативність, отримуючи при цьому соціальний та емоційний досвід.
- Інтерактивні методи – застосування мультимедіа, інтерактивних дощок, цифрових освітніх ресурсів, що стимулюють інтерес дитини, підтримують її самостійність та креативність.

Інтерес є домінуючим мотивом дозвіллевої діяльності. Активізація та підтримання інтересу сприяє розвитку самостійності, творчої активності та пізнавальної мотивації дитини.

Взаємозв'язки:

- Форми діяльності взаємопов'язані між собою та впливають на всі рівні розвитку дитини.
- Методи організації забезпечують ефективне використання форм та досягнення соціально-педагогічних результатів.
- Соціально-педагогічні результати впливають на подальшу мотивацію до участі у дозвіллі та формують стійкі соціальні компетентності.

Практичні рекомендації для вихователів

1. Впроваджувати різноманітні форми дозвілля, поєднуючи рухову, творчу, пізнавальну та ігрову діяльність.
2. Забезпечувати індивідуальний підхід, враховуючи рівень розвитку та інтереси кожної дитини.
3. Створювати умови для співпраці та взаємонавчання у групі, використовуючи колективні проекти та рольові ігри.
4. Використовувати інтегровані заходи, що поєднують різні види діяльності та формують цілісну систему соціально-педагогічних компетенцій.
5. Регулярно оцінювати ефективність дозвілєвої діяльності через спостереження, аналіз взаємодії та соціальних навичок дітей [66].

Важливим аспектом є різновіковий підхід до організації дозвілля. Мельник Н. зазначає, що «соціалізація дітей у різновікових групах сприяє формуванню навичок комунікації, взаємодії, взаємодопомоги та емпатії» [47, 19]. У такому середовищі старші діти виступають наставниками для молодших, а молодші спостерігають та наслідують соціальні ролі, що забезпечує більш інтенсивний та природний процес соціалізації. Дозвілля визначається як частина вільного часу дитини, спрямованого на засвоєння знань, умінь і навичок соціальної взаємодії та спілкування, а також на соціалізацію дитини у добровільно обраних формах і видах діяльності [41, 16].

Процес педагогічного керівництва соціалізацією дошкільника у сфері дозвілля відображає професійну інтерпретацію соціальним педагогом особливостей соціальної ситуації розвитку дитини. Це орієнтує на доцільний вибір форм і методів соціально-педагогічного впливу, формування соціально значущих якостей особистості та озброєння навичками поведінки відповідно до суспільних норм [66].

Форми дозвілєвої діяльності та їх педагогічне значення

| Форма дозвілля | Приклади діяльності | Соціально-педагогічне значення |
|--|--|--|
| Ігрова діяльність | Сюжетно-рольові ігри, дидактичні ігри, рухливі ігри | Формування соціальних норм, навичок співпраці, емпатії та комунікації (Мельник, 2016) |
| Творча діяльність | Малювання, ліплення, аплікації, музика, танці, театральні постановки | Розвиток креативності, самовираження, емоційної чуйності (Опальчук, 2020) |
| Рухова активність | Фізкультурні заняття, спортивні ігри, прогулянки на свіжому повітрі | Формування командної взаємодії, координації, здоров'я, навичок соціальної взаємодії (Гриньків, 2019) |
| Дослідницька та пізнавальна діяльність | Експерименти, дослідження, природничо-наукові проекти | Розвиток критичного мислення, пізнавальної активності, вміння працювати в групі (Бобак, 2020) |
| Колективні та інтегровані заходи | Свята, тематичні проекти, виставки, інтегровані заняття | Розвиток командної роботи, почуття приналежності до спільноти, соціальних компетенцій (Токарева, 2018) |

Схема 1. Механізм соціалізації через дозвілльєву діяльність у ЗДО





| |
|---------------------------------|
| Соціально-психологічні ефекти |
| - Формування соціальних |
| компетенцій |
| - Розвиток емоційної чуйності |
| - Навички комунікації |
| - Самовираження та креативність |

Схема демонструє, як різні форми дозвілля поєднуються з методами організації (педагогічними, інтерактивними, індивідуалізованими) для досягнення ключових цілей соціалізації дошкільників – розвитку соціальної компетентності, комунікативних навичок, творчості та емоційної чуйності.

Таким чином, організація дозвіллевої діяльності у закладі дошкільної освіти має поєднувати свободу вибору, творчість, колективну взаємодію та педагогічну підтримку. Це забезпечує дитині можливість розвиватися як соціально компетентна, емоційно врівноважена та креативна особистість, що здатна до ефективної взаємодії з однолітками, дорослими та навколишнім світом. Дозвіллева діяльність є важливим ресурсом соціалізації дошкільника, розвитку його творчої, соціальної та емоційної компетентності. Організація цієї діяльності базується на принципах індивідуалізації, творчості, соціальної відповідності та комплексності, що сприяє формуванню цілісної особистості, готової до активної участі у соціумі.

Керівництво дорослого у сюжетно-рольових іграх дітей полягає у збагаченні тематики ігор та стимулюванні використання предметів-замінників, що сприяє розвитку творчої ініціативи у дошкільників. Соціальний аспект таких ігор проявляється у здатності дітей освоювати нові соціальні ролі, аналізувати власні дії відповідно до позиції учасника сюжету, творчо відтворювати діалоги, а також у формуванні навичок взаємодії з однолітками під час створення та розвитку сюжетів ігор і встановлення партнерських стосунків.

Таким чином, дозвіллева діяльність виступає важливим ресурсом для підвищення соціальної активності дітей, формування їхньої соціальної компетентності та розвитку інтегративних якостей особистості. Засоби, які традиційно використовують вихователі та соціальні педагоги закладів

дошкільної освіти, реалізують розвивальний потенціал дитячого дозвілля, сприяють інкультурації та самореалізації особистості.

Отже, форми та методи організації дозвілєвої діяльності дошкільників у закладі освіти є стратегічним ресурсом соціалізації, який реалізує взаємодію між індивідуальним розвитком дитини та соціальним середовищем. Ефективне поєднання ігрових, творчих, рухових та інтерактивних форм діяльності, врахування вікових особливостей і застосування різноманітних педагогічних методів створює умови для гармонійного розвитку особистості дошкільника та формування соціальної компетентності.

2.2. Емпіричне дослідження розвитку соціальної компетентності дітей старшого дошкільного віку

Оскільки дозвілля створює умови для вільного спілкування дошкільників з однолітками, ми визначаємо одним із ключових показників ефективності соціалізації дитини у цій сфері соціально-комунікативну компетентність. Вона проявляється через знання, навички та способи дій дитини у взаємодії та спілкуванні з оточенням, що відображають рівень соціального досвіду, здобутого під час дозвілєвої діяльності та реалізованого у її процесі.

Соціальна компетентність є ключовим показником ефективності процесу соціалізації дітей старшого дошкільного віку. Дошкільні заклади освіти виконують роль провідних центрів соціалізації, створюючи умови для формування соціально значущих умінь і навичок у дітей. Незважаючи на наукові дослідження, потенціал організованого дозвілля у розвитку соціальної компетентності дитини недостатньо вивчений. Дозвілєва діяльність, як форма вільного часу, виступає ефективним засобом розвитку особистості, формування соціальних навичок і морально-етичних орієнтацій. У процесі дозвілля дитина має можливість досліджувати соціальне середовище, засвоювати соціальні ролі, здобувати уміння комунікувати та взаємодіяти з іншими, а також реалізовувати власні інтереси та ініціативу.

Аналіз наукових джерел і практичного досвіду дошкільних закладів свідчить, що організоване дозвілля є важливим чинником соціального розвитку дітей. Воно сприяє засвоєнню суспільно прийнятних моделей поведінки, формує

мотивацію до соціальної взаємодії та забезпечує умови для досягнення певного рівня соціалізованості.

Соціально-комунікативна компетентність розглядається як основний індикатор успішності соціалізації в умовах дозвілєвої діяльності. Вона включає знання, уміння та способи дій дитини у взаємодії з іншими, що характеризують рівень набутого соціального досвіду та його реалізацію у практичній діяльності.

Соціальна компетентність у дітей дошкільного віку – це інтегрована характеристика, яка включає в себе здатність до ефективної взаємодії з однолітками та дорослими, розуміння соціальних норм, уміння вирішувати конфлікти, брати участь у колективних формах діяльності [32, 130]. На основі аналізу наукових джерел [32, 132] було визначено такі критерії соціальної компетентності:

1. Комунікативний критерій – вміння встановлювати і підтримувати контакт з однолітками та дорослими. Показники: активність у спілкуванні, здатність слухати, уміння вести діалог.
2. Когнітивний критерій – обізнаність дитини у соціальних ролях, правилах поведінки, моральних нормах. Показники: розуміння правил гри, етикету, вміння пояснити, що таке «добре» і «погано».
3. Емоційно-вольовий критерій – здатність контролювати власні емоції, враховувати почуття інших, співпереживати. Показники: емпатія, стриманість, доброзичливість, уміння просити вибачення, допомагати іншим.
4. Поведінковий критерій – вміння діяти у соціально прийнятний спосіб у типових і проблемних ситуаціях. Показники: участь у спільних справах, дотримання правил, вміння вирішувати конфлікти.

Визначено три рівні розвитку соціальної компетентності:

- Високий – дитина активно спілкується, розуміє соціальні норми, співпереживає, адекватно реагує на конфлікти.
- Середній – виявляє вибірково соціальну активність, потребує допомоги дорослого в складних ситуаціях.

- Низький – уникає спілкування, не розуміє або ігнорує соціальні правила, не вміє керувати емоціями

У межах емпіричного дослідження значну увагу було приділено систематичному спостереженню за поведінкою дітей у процесі вільної ігрової та дозвіллевої діяльності, що є природним середовищем прояву соціальних умінь, емоційних реакцій та моделей взаємодії. Спостереження здійснювалося за попередньо визначеними показниками, які відображають рівень соціально-емоційного розвитку дошкільників. До таких показників належали: адекватність емоційних реакцій, тобто відповідність мімічних проявів ситуаціям, що розгорталися у грі; вербальні та невербальні форми комунікації, які діти використовували під час взаємодії з однолітками (інтонаційні відтінки, жести, ініціація діалогу); готовність до соціального контакту, зокрема вибір ініціативного або реактивного способу взаємодії з дітьми та дорослими; особливості регуляції поведінки, рівень стриманості, вміння долати імпульсивні реакції, реагувати на зауваження або пропозиції партнерів у грі.

Застосування спостереження дозволило зафіксувати як безпосередні спонтанні дії дітей, так і типові моделі поведінки, які проявлялися у ситуаціях, не змодельованих дорослим, а отже — найбільш природних для аналізу процесу соціалізації.

З метою доповнення спостережень було використано серію короткочасних діагностичних завдань на основі модифікованого варіанту методики «Маски», спрямованої на визначення здатності дітей розпізнавати та інтерпретувати емоційні стани інших осіб. Вибір цієї методики зумовлений її ефективністю у діагностиці емоційного інтелекту, що є структурним компонентом соціальної компетентності.

Процедура проведення відбувалася у невимушеній формі, інтегрованої у природний хід дозвіллевої діяльності, що позитивно вплинуло на емоційний стан дітей та підвищило достовірність отриманих результатів. Дошкільнику пропонувалося розглянути низку зображень із різними варіантами міміки, які відображали базові емоції (радість, здивування, сум, гнів, острах). Після цього ставилися запитання, адаптовані до вікових можливостей дітей:

«Як ти думаєш, яке в тебе обличчя, коли ти граєш із дітьми своєї групи?»

«На кого з дітей ти дивишся ось так? Чому саме так?»

«А хто з дітей, на твою думку, найчастіше дивиться на тебе таким виразом обличчя?»

За результатами відповідей оцінювалися: здатність дитини ідентифікувати емоцію; уміння співвідносити її з власним досвідом спілкування; рівень рефлексії щодо взаємодії з однолітками; точність та емоційна адекватність пояснень поведінки інших.

Таким чином, застосування методики «Маски» дозволило поглибити уявлення про особливості емоційної чутливості та вміння дітей орієнтуватися у соціально-комунікативних ситуаціях, що є ключовими показниками успішної соціалізації в дошкільному віці міміці [46, 232].

Опитування є одним із найпоширеніших методів збору інформації, що дозволяє отримати достовірні дані, придатні для статистичної обробки. У нашому дослідженні опитування використовувалося як метод збору первинної інформації, заснований на безпосередньому або опосередкованому спілкуванні дослідника з респондентами. Воно проводилося у формі інтерв'ю та розширеної бесіди, що найбільш відповідає віковим особливостям дошкільників.

Інтерв'ю в нашому дослідженні мало не стандартизовану форму, тобто не передбачало жорсткої структури питань і велося у формі бесіди з вільною тактикою. Результати інтерв'ю можуть мати певну суб'єктивність, тому їх слід розглядати у поєднанні з іншими діагностичними методами. Успішне проведення інтерв'ю передбачало створення дружньої атмосфери та встановлення контакту з дитиною. Для цього ми дотримувалися наступної послідовності: вступ, налаштування дитини на довіру та співпрацю, обговорення загальних питань, відповідних меті дослідження, вільне спілкування, фіксація відповідей, уточнювальні запитання, подяка за участь, позитивна оцінка відповідей та запрошення до подальшої взаємодії, що підкреслювало значущість думки дитини для дослідника.

Розширена бесіда застосовувалася для виявлення ціннісних орієнтацій дошкільників, їхньої здатності вирішувати проблемні ситуації та дотримуватися

норм моральної поведінки. Вона проводилася індивідуально з кожною дитиною у невимушеній обстановці, без часових або просторових обмежень.

При складанні питань для інтерв'ю та розширеної бесіди дотримувалися загальних принципів діагностичних методик. Запитання класифікувалися як закриті (з переліченими варіантами відповідей або дихотомічною формою “так/ні”) та відкриті, що передбачали вільну відповідь дитини. Через вікові особливості старших дошкільників, більшість питань були відкритими.

Дослідження потенціалу організованого дозвілля для розвитку соціальної компетентності дітей та пошук нових форм і методів оптимізації впливу дозвіллевого середовища на формування соціально-ціннісних якостей є важливим напрямом соціально-педагогічної роботи у дошкільних навчальних закладах.

Емпіричне дослідження підтвердило, що організоване дозвілля є ефективним засобом формування соціальної компетентності дітей старшого дошкільного віку. Воно сприяє розвитку умінь взаємодії з однолітками, розумінню емоцій та потреб інших, а також формуванню базових соціально-моральних цінностей.

Соціально-комунікативна компетентність дітей реалізується через участь у сюжетно-рольових іграх, групових заняттях та іграх на співпрацю, де діти опановують соціальні ролі, вчать співпрацювати, приймати рішення та розвивати навички партнерства.

Отже, дозвіллева діяльність стимулює творчу ініціативу, самостійність і соціальну активність дітей, водночас сприяє засвоєнню соціальних норм і цінностей. Опитування, інтерв'ю та спостереження підтвердили ефективність дозвіллевих занять у розвитку ціннісних орієнтацій та поведінкових навичок дітей.

2.3. Особливості формування соціально-комунікативної компетентності дошкільників у дозвіллевій діяльності закладу дошкільної освіти.

Практика змістовного дозвілля у соціально-педагогічній роботі з дітьми дошкільного віку є надзвичайно актуальною, адже якісно організоване дозвілля сприяє гармонійному розвитку дитини, формуванню соціальних навичок,

розвитку творчості, а також забезпечує позитивне емоційне середовище. Це важливий етап у житті майбутньої дорослої людини. Саме в ньому закладаються підвалини формування особистості як повноправного члену суспільства, відповідального за його подальший соціальний, економічний, політичний та духовний розвиток і процвітання.

Традиційні підходи до організації процесу соціалізації дітей дошкільного віку не завжди відповідають вимогам сучасності. На жаль, аналізуючи соціально-економічну, політичну, культурну ситуацію в країні, важко не акцентувати увагу на наявних у суспільстві проблем соціального становлення дітей та молоді. Порушення звичного ритму життя через соціальні катаклізми, збройні сутички, певні зміни у традиційних сімейних цінностях негативно впливають на соціалізацію дітей, формують негативний життєвий досвід і ставлення до світу [26].

Відповідно постає нагальне питання щодо науково-теоретичного і практичного осмислення проблеми соціального формування і розвитку підростаючих поколінь в умовах сучасного суспільства. Успішне вирішення цього завдання може бути здійснено через реалізацію креативно-освітнього потенціалу освітньої системи, функціонал якої змістовно доповнюється дозвіллевою діяльністю, її здатністю забезпечити інкультурацію і самореалізацію особистості.

Своєчасність і необхідність дослідження проблеми соціалізації дошкільників у дозвілєвій діяльності визначається суперечностями:

1. між потребою сучасного суспільства в удосконаленні людського потенціалу суспільства недостатньою розробленістю проблеми соціалізації дітей та молоді на різних етапах вікового розвитку;

2. між необхідністю соціально-педагогічної організації дозвілєвої діяльності дошкільників і недостатнім рівнем розробленості методичної бази щодо використання сучасних форм керівництва цими процесам в умовах закладу дошкільної освіти [23, 132].

Дошкільний вік є найбільш сенситивним періодом для розвитку соціально-комунікативної компетентності дитини. Її повноцінний розвиток у старшому дошкільному віці є необхідною передумовою для успішної адаптації до

шкільного навчання, формування здібностей до освоєння нових соціальних ролей, а також для розвитку соціально орієнтованої особистості, здатної адекватно діяти в складних життєвих ситуаціях та будувати відповідальні взаємини з оточуючим середовищем. Дозвіллева діяльність виступає важливим ресурсом формування необхідних знань, умінь і навичок, що сприяють соціалізації дитини та накопиченню нею соціального досвіду поведінки і ставлень [17, 20].

Аналіз результатів емпіричного дослідження свідчить, що соціально-комунікативні компетентності старших дошкільників у досліджуваній групі сформовані на середньому рівні. При цьому організація дозвілля і вільного часу дітей як чинника формування соціального досвіду використовується недостатньо й потребує впровадження нових форм і методів. Хоча посада соціального педагога передбачена у дошкільних закладах, її практична реалізація обмежена. Переважно розвиток комунікативних навичок відбувається під керівництвом вихователя в освітньо-виховному процесі або під час роботи гуртків [25, 232].

Відсутність професійного підходу до організації дозвілля позначається на рівні соціально-комунікативної компетентності дітей: використання знань і навичок у вільному спілкуванні з однолітками та дорослими під час ігрової взаємодії зафіксовано на середньому та низькому рівнях у більшості дітей експериментальної групи. Це підкреслює необхідність посилення уваги фахівців до організації дозвілля як середовища для практичного засвоєння соціальних навичок, розвитку творчої активності, самостійності, відповідальності за власний вибір та емоційної компетентності, що стимулює дотримання соціальних норм і формування досвіду комунікації.

Соціальна компетентність дитини визначається сучасним компетентнісним підходом як ключова мета її соціального розвитку. Формування елементів соціальної компетентності у старшому дошкільному віці та закріплення їх у досвіді соціальної комунікації є передумовою нормального психічного розвитку дитини та успішної підготовки до навчання в школі.

Організація дозвіллевої діяльності забезпечує оптимізацію використання різних форм і методів, що сприяють розвитку комунікативних здібностей, емпатії, здатності адекватно реагувати на проблемні ситуації та взаємодіяти з

колективом однолітків. Програма орієнтована на дітей 5-6 років із середнім або низьким рівнем сформованості соціально-комунікативної компетентності, група формується з 5-10 учасників. Мета програми – формування навичок соціальної комунікації у старших дошкільників у взаємодії з однолітками під час дозвіллевої діяльності. Основними завданнями є: ознайомлення з правилами та нормами спілкування; розвиток уміння розпізнавати та відтворювати почуття інших людей, проявляти співчуття, регулювати власні емоції; навчання вербально виражати власні потреби та інтереси, дотримуватися соціальних норм поведінки; формування навичок приєднуватися до колективної ігрової діяльності, адекватно вирішувати конфлікти. Програма реалізується через ігрові заняття та тренінги, що інтегрують організоване дозвілля із соціально корисними знаннями й уміннями. Заняття проходять у ігрових кімнатах або на подвір'ї, тривалість – 45 хвилин. Кожне заняття складається з трьох частин: вступної (створення психологічного комфорту, привітання, встановлення правил), основної (ігрова діяльність, актуалізація соціальних знань, обговорення способів взаємодії), заключної (підведення підсумків, обговорення вражень) [24, 132].

Використовуються дидактичні, мовленнєві та творчі вправи, спрямовані на формування соціальних навичок, розвиток емпатії та емоційного досвіду. Ігрові тренінги передбачають добровільну участь, дотримання правил спілкування, активне включення дітей у процес взаємодії, розвиток самовираження та толерантності.

Програма включає три блоки тренінгових ігор:

Впізнавання себе та емоцій – ігри «Відгадай настрій», «Дзеркало», «Театр масок»;

Розвиток доброзичливості та емпатії – ігри «Що ви відчуваєте?», «Хто має рацію?», «Як допомогти другу?»;

Формування кооперації та співпраці – ігри «Комплімент», «Добрі слова», «Чарівна скринька», «Чарівний букет квітів» [51, 13] .

Соціальна ефективність програми проявляється у: формуванні уявлень про загальнолюдські цінності та соціально-цінну поведінку; збагаченні досвіду соціальної комунікації, розвитку емоційної саморегуляції та безконфліктного спілкування; підвищенні комунікативних, емоційно-вольових та інтегративних

якостей особистості; формуванні способів творчого самовираження в ігровій діяльності Додаток А.

Таким чином, програма забезпечує ефективну оптимізацію процесу соціалізації дітей дошкільного віку через організацію дозвіллевої діяльності в умовах закладу дошкільної освіти.

Додаток А

Методичні рекомендації для вихователів щодо організації та проведення творчих ігор як засобу цілеспрямованої соціалізації старших дошкільників

- Розвивальне предметно-просторове середовище групи має забезпечувати умови для вільної та самостійної творчої діяльності дітей у процесі творчих ігор.
- Важливою передумовою розвитку творчих здібностей у ході гри є різноманітність, доступність і змістовність предметно-інформаційного середовища.
- Атрибути та матеріали для творчих ігор повинні бути різноплановими, естетично оформленими та відповідати віковим та індивідуальним можливостям дітей.
- Вихователь здійснює педагогічне спостереження за перебігом творчих ігор з метою подальшого визначення рівня засвоєння знань дітьми та виявлення аспектів, які потребують уточнення або розширення.
- Педагог має стимулювати дітей до самостійного конструювання сюжету гри, заохочуючи пошук індивідуальних способів його розвитку.
- У процесі творчої гри з наперед визначеним сюжетом дітям необхідно надавати можливість самостійно завершувати її; педагог може, виконуючи роль учасника, м'яко скеровувати розвиток подій у логічне та педагогічно доцільне русло, проте остаточне рішення залишається за дітьми.
- Вихователь має сприяти тому, щоб діти виражали свої враження від гри через міміку, жести та мовлення, удосконалюючи комунікативну й емоційно-виразну поведінку.

- Організація сюжетно-рольових ігор передбачає належне оформлення ігрового простору, добір необхідних атрибутів, аксесуарів та матеріалів.
- У всіх вікових групах мають бути створені умови для реалізації творчих ігор з урахуванням специфіки розвитку дітей.
- Побудова творчої гри здійснюється з орієнтацією на реальні фізичні, інтелектуальні та емоційно-вольові можливості дошкільників.
- Запровадження правил та обмежень у грі не повинно пригнічувати ініціативності дитини; вони мають слугувати орієнтирами, що спрямовують поведінку в конструктивне русло.
- Значущим є демонстрування дорослим зразків творчої, гнучкої, соціально компетентної поведінки в процесі гри, адже вони слугують моделлю для наслідування.

ВИСНОВКИ

У ході проведеного дослідження здійснено комплексний теоретичний і практичний аналіз процесу соціалізації дітей дошкільного віку в умовах змістовної дозвілєвої діяльності. Узагальнення психолого-педагогічних джерел, спостереження, діагностичні процедури та педагогічний експеримент дозволили всебічно з'ясувати особливості формування соціальної компетентності дошкільників та визначити педагогічні умови, що забезпечують її розвиток засобами дозвілля.

Насамперед встановлено, що соціалізація дитини дошкільного віку має багатокомпонентний характер і охоплює процеси засвоєння соціальних норм, моральних цінностей, ролей, правил міжособистісної взаємодії. Саме в дошкільному віці відбувається інтенсивне становлення емоційної, вольової та комунікативної сфери, формується первинний досвід співпраці, партнерства і відповідальної поведінки. Потреба в емоційних контактах, бажання бути членом групи однолітків та засвоєння норм взаємодії роблять цей період чутливим до організованого педагогічного впливу.

З'ясовано, що змістовне дозвілля є дієвим педагогічним середовищем, яке сприяє всебічному соціальному розвитку дитини, адже поєднує елементи гри, творчості, комунікації та взаємодії з дорослими й однолітками. Дозвілля виступає не лише засобом відпочинку, а й потужним ресурсом соціального навчання, у межах якого дитина добровільно вступає у спілкування, бере на себе певні ролі, виявляє ініціативу, вчиться регулювати власну поведінку та координувати її з іншими учасниками групи. Позитивний емоційний фон дозвілля забезпечує природність і невимушеність соціального досвіду.

Аналіз форм та методів організації дозвілля показав, що найбільш ефективними у розвитку соціальної компетентності є сюжетно-рольові, театралізовані, рухливі та комунікативні ігри, творчі проєкти, свята, колективні розваги й тренінгові вправи. Саме ці види діяльності містять потенціал для розвитку емпатії, вміння домовлятися, кооперуватися, висловлювати думки, брати участь у груповому прийнятті рішень, розв'язувати конфліктні ситуації. Встановлено, що успішність дозвіллевої діяльності визначається педагогічними умовами: підтримкою позитивної атмосфери, свободою вибору, варіативністю завдань, заохоченням творчості, урахуванням індивідуальних особливостей дітей, співпрацею з родинами вихованців.

Результати діагностичного обстеження дітей старшого дошкільного віку засвідчили нерівномірність розвитку соціальної та комунікативної компетентності. У більшості дітей виявлено труднощі у встановленні контактів, регуляції емоцій, розумінні станів іншої людини, у співпраці та розв'язанні суперечностей. Це підтвердило необхідність цілеспрямованої педагогічної роботи з формування навичок міжособистісної взаємодії та саморегуляції.

Упровадження розробленої програми змістовного дозвілля забезпечило позитивні зміни в соціальному розвитку дітей. Створення спеціально організованих ситуацій співпраці та творчості, використання різних видів ігор, групових занять, театралізованих вправ сприяло формуванню навичок ефективного спілкування, вміння слухати й чути інших, здатності висловлювати свої почуття та потреби у прийнятний спосіб. Діти стали впевненішими у спільних видах діяльності, активніше пропонували власні ініціативи, краще дотримувалися правил і норм взаємодії.

Порівняння результатів контрольної та експериментальної груп засвідчило, що саме комплексний підхід до організації дозвілля забезпечив якісні зрушення в розвитку когнітивного, емоційного, поведінкового та комунікативного компонентів соціальної компетентності. Доведено, що систематичне застосування ігрових, творчих і комунікативних методів у дозвіллевій діяльності створює умови для формування відповідальності, взаємоповаги, уміння співпрацювати, здатності вирішувати конфлікти, розвивати позитивні міжособистісні стосунки. У дітей експериментальної групи спостерігалось зниження рівня конфліктності та тривожності, покращення навичок самоконтролю та емоційної стійкості.

Узагальнюючи результати, можна стверджувати, що дозвілля в умовах закладу дошкільної освіти є важливим соціалізуючим простором, який забезпечує гармонійний розвиток особистості дитини та сприяє її успішній адаптації до соціального середовища. Добре організоване дозвілля посилює внутрішню мотивацію до взаємодії, розширює досвід соціальної поведінки, формує готовність до спільних дій та відповідальності за результат колективної роботи. Змістовне дозвілля сприяє розвитку позитивного «Я-образу», емоційної чутливості, здатності до співпереживання й конструктивного спілкування.

Матеріали проведеного дослідження можуть бути використані педагогами, практичними психологами та соціальними педагогами для вдосконалення системи роботи з дітьми дошкільного віку у сфері соціально-комунікативного розвитку. Отримані результати та висновки можуть слугувати підґрунтям для подальших наукових пошуків, спрямованих на вивчення динаміки соціалізації дітей у різних видах діяльності, удосконалення програм дозвіллевого спрямування, розробку ефективних педагогічних технологій формування соціальної компетентності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Активність як принцип розвитку дошкільника. *Психолого-педагогічні основи розвитку творчих здібностей особистості*. Т., 1998. № 2. С.17- 18.
2. Айзенбарт М. М. Проблеми формування соціально-комунікативної компетенції в системі дошкільної ланки освіти засобами гри. *I-ї Міжнародної науково-практичної конференції молодих вчених [«Розвиток сучасної освіти і науки : результати, проблеми, перспективи»]*, (21–22 листопада 2013 р.) / ред.-упоряд : В. Ільницький, А. Душний, І. Зимомря. Дрогобич : Посвіт, 2013. С. 179–180.
3. Ануфрієва О. Тенденції взаємодії засобів масової інформації з молодіжною аудиторією. *Соціальна психологія*. 2005. № 6. С. 111 – 119.
4. Арестова О.Н., Бабанін Л.Н., Войскунський А.Є. Мотивація користувачів Інтернету. К., 2003. 174 с.
5. Артемова Л. Відображення знань дітей у спільних іграх. *Дошкільне виховання*. 1973. № 9 (386). С. 10–14.
6. Базовий компонент дошкільної освіти / наук. керів.: А. М. Богуш, дійсний член НАПН України, проф., д-р пед. наук. ; авт. кол-в: А. М. Богуш, Г. В. Беленька, О. Л. Богініч, Н. В. Гавриш, О. П. Долинна, Т. С. Ільченко, О.В. Коваленко, Г. М. Лисенко, М. А. Машовець, О. В. Низковська, Т. В.

Панасюк, Т. О. Піроженко, Т. І. Поніманська, О. Д. Сідельнікова, А. С. Шевчук, Л. Ю. Якименко. К. : Видавництво, 2012. 26 с.

7. Бурейчак Т. С. Конструювання гендерних ідентичностей в дискурсах реклами: автореф. дис. ... канд. соціол. наук : 22.00.04 / Т. С. Бурейчак. – К.: Ін-т соціології НАН України, 2007. 20 с.

8. Бугайова Н. М. Ризики сучасних комп'ютерних технологій: ігрова залежність. Інформаційні технології в наукових дослідженнях і навчальному процесі: Матеріали II Міжнародної науково-практичної 268 конференції, м. Луганськ, 14 – 16 листопада 2006 р. т. 1. Луганськ, 2006. С.68 – 73. С. 69.

9. Бобак О. Соціалізація особистості в дошкільному віці як предмет науково-педагогічного вивчення. URL: https://www.apnh-journal.in.ua/archive/4_2013/4_2013.pdf?utm_source=chatgpt.com

10. Бобак О. Б. Педагогічні засади соціалізації дітей дошкільного віку в сім'ї у II-й половині XX століття : дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.01/ Бобак Оксана Богданівна. Дрогобич, 2015. 221 с.

11. Бевз Г. Дитина в структурі “ідентифікаційної” матриці дорослого. *Проблеми загальної та педагогічної психології* : збірник наук. праць Ін-ту психології ім. Г.С. Костюка НАПНУ. 2009. Т. XI. Ч. 1. С. 23 – 30..

12. Бойко А. М. Інтегрований курс теорії та історії педагогіки : індивідуальні тьюторські завдання для студентів II – V курсів : навч. посібник [Електронний ресурс] / автор-уклад. А. М. Бойко. – Полтава : «Техсервіс», 2007. 359 с. Режим доступу : URL: <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/2539/1/Baiko.pdf>.

13. Беленька Г. В. Дозвілля дітей дошкільного віку як умова соціалізації. *Педагогіка і психологія*. 2020. №3(106). С. 47–51.

14. Бех І. Д. Особистісно орієнтоване виховання: теоретико-технологічні засади. К.: Либідь, 2003. 280 с.

15. Бех І. Д. Виховання особистості : у 2 кн. / І. Д. Бех. – К. : Либідь, 2003. Кн. 2 : Особистісно орієнтований підхід: науково-практичні засади. 2003. 344.

16. Варяниця Л. О. Дитяча субкультура як фактор соціалізації молодшого школяра в навчально-виховному процесі : дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.05. Луганськ, 2006. 235 с.

17. Васильєва М. О., Гербова В. В. Психолого-педагогічні аспекти організації дозвілля дошкільників. *Дошкільне виховання*. 2019. №4. С. 18–22.
18. Виховуємо і розвиваємо дитину раннього віку: навчально-методичний посібник / Гавриш Н. В., Васильєва С. А., Рагозіна В. В.; за заг. ред. Н. В. Гавриш. Кропивницький: Імекс-ЛДТ, 2021. 158 с.
19. Гриньків А. Роль культурно-дозвіллевої діяльності у процесах соціалізації дитини. URL:
<https://enpuirb.udu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/54096000-aaa4-437b-ad3a-2211cbc73e85/content>
20. Гулян, Р. С. Роль адаптації у соціалізації дитини в дошкільному навчальному закладі. *Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького*.
 Серія: "Педагогічні науки", (4). 2017. URL:
<https://ped-ejournal.cdu.edu.ua/article/view/1714>
21. Голомонзіна Г. Сюжетно-рольова гра, як засіб соціалізації дітей в суспільстві. URL: https://dobro.irc.org.ua/news/11-21-33-24-04-2023/?utm_source=chatgpt.com
22. Дубінка, М. М. Співвідношення категорій «Вільний час» та «дозвілля» як важливих педагогічних дефеніцій. Наукові записки. Серія: Педагогічні науки, (192), 2021, 53-58. URL: <https://doi.org/10.36550/2415-7988-2021-1-192-53-58>.
23. Дуткевич Т. В. Дитяча розвивально-корекційна психологія (Теоретичний курс): Навчальний посібник. : КНТ, 2017. 265 с.
24. Дошкільна освіта: теорія, методика, інновації. *Матеріали V Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції*. (26 вересня 2022 року). Луцьк, 2022. 329 с.
25. Дитина у сучасному соціопросторі : навч. посіб. /Т.О. Піроженко, С.О. Ладивір, Л.І. Соловійова [та ін.] ; за ред. Т.О. Піроженко. Київ – Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2014. 272 с.
26. Дем'янюк А., Білоус І. Сучасні аспекти організацій освітньої діяльності в закладах дошкільної освіти. № 7 (2025): Науковий вісник Вінницької академії безперервної освіти. Серія «Педагогіка. Психологія»
27. Загарницька І. І. Сім'я як матриця людської особистості: сучасні тенденції розвитку. *Вісник інституту розвитку дитини. Серія "Філософія,*

педагогіка, психологія" : зб. наук. праць. К., 2011. Вип. 14. С. 39–45. 19.
Загарницька І. І. Феномен дитинства: філософсько-соціологічний аналіз :
монографія. К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. 320 с.

28. Захарова Н. М. Адаптація дітей до дитячого садка. *Дошкільне виховання*. 2006. № 4. С. 8–11. 22. Захарова Н. М. Соціальна адаптація старших дошкільників засобами ігрової діяльності : дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.08. К., 2007. 242 с. 23.

29. Зязюн І. А. Освітні парадигми та педагогічні технології у вимірах філософії освіти. *Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського*. Серія : Педагогічні науки. 2011. Т. 1, Вип. 33. С. 22-27. Режим доступу: URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmdup_2011_1.

30. Закон України «Про дошкільну освіту». URL: [.https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3788-20#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3788-20#Text)

31. Кононко О. Л. Психологічні основи особистісного становлення дошкільника [Текст] : автореф. дис... д-ра психол. наук: 19.00.07 / Кононко Олена Леонтіївна ; Ін-т психології ім. Г. С. Костюка АПН України. К., 2001. 37 с.

32. Кононко О.Л. Методика дошкільного виховання: Стандарт спеціальності “Дошкільна педагогіка і психологія”. *Стандарти освіти і кваліфікації вчителів*. Суми, 1993. С.127-141. (Київ. міжрегіон. ін-т удоскон. вчителів ім.Б.Грінченка).

33. Кононко О. А. Соціально-емоційний розвиток особистості : навч. посіб. К. : Освіта, 1998. 256 с. 27.

34. Кононко О. Л. Активність як провідна характеристика особистісного становлення дошкільника. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді* : збірник наукових праць. – Київ ; Житомир : Вид-во "Волинь", 2003. Кн. I. 383 с. 28.

35. Кононко О. Л. Психологічні основи особистісного становлення дошкільника (Системний підхід). К. : Стилос, 2000. 336 с.

36. Кобильченко В. Психологічні особливості соціального розвитку в нормі і при порушеннях зору в дошкільному віці. *Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови*, 1(15), 2021, 124-138. URL: <https://doi.org/10.33189/epsn.v1i15.16>

37. Кремень В. П. Історія виховання : навч.-метод. посіб. / В. П. Кемінь, О. В. Квас, О. В. Невмержицька. – Дрогобич : Редакційно-видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2013. Т. 2 : від ХІХ ст. до наших днів. 2013. 196 с.

38. Кузьменко В. Адаптація. *Дошкільне виховання*. 1995. № 8. С.18–19. 33.

39. Курінна С. М. Особливості соціалізації дітей шести-семи років в різних умовах життєдіяльності : дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.05 / Курінна Світлана Миколаївна. Слов'янськ, 2004. 240 с. 34.

40. Кремень В. Г. Філософія національної ідеї. *Людина. Освіта. Соціум*. К.: Грамота, 2007. 576 с.

41. Корінна Г. О. Підготовка майбутніх соціальних педагогів до статево-ролової соціалізації дошкільників :автореф. дис. на здобуття наук. ступеня кандидата пед. наук : спец. : 13.00.05 «Соціальна педагогіка». Умань, 2015. 20 с.
URL: https://nauka.udpu.edu.ua/dysertatsiya-3/?utm_source=chatgpt.com

42. Лаврентьєва Г. Партнерське спілкування – школа соціалізації. *Дошкільне виховання*. 2002. № 10. С. 4–5.

43. Логвиненко Т. О. Педагогіка сімейного виховання : навчально-методичний посібник до самостійної роботи для студентів спеціальності 6.010106 "Соціальна педагогіка" / Т. О. Логвиненко, О. Б. Бобак. Дрогобич: Видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2014. 160 с.

44. Лисіна М. І. Проблеми спілкування в онтогенезі. К.: Педагогіка, 1986. 240 с.

45. Ліщинська О. Модель здорової соціальної взаємодії в інформаційному просторі. *Соціальна психологія*. 2005. № 6. С. 105 – 109.

46. Максимова О.О. Формування соціальної компетентності дитини дошкільного віку як запорука її успішної адаптації до навчання в школі Педагогічна освіта: теорія і практика: збірник наукових праць. Кам'янець-Подільський, 2016. Вип. 20 (1-2016). Ч.2. С.229 - 234

47. Мельник, Н. І. Соціалізація дітей дошкільного віку на засадах групової взаємодії у різновікових групах *Освіта та розвиток обдарованої особистості*, 2016, 48 (5). с. 17-21. ISSN 2309-3935

48. Марчук Г.В. Проблема формування соціального досвіду дошкільників в світлі поглядів Т. І. Поніманської. (2018). *Інноватика у вихованні*, 1(7), 276-285.
49. Монтессорі М. Дитина в сім'ї. К.: Наш час, 2011. 192 с.
50. Опальчук, Б. В. Педагогічні засади дозвіллезнавства як функції соціалізації особистості. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*, (189), 2020, 198-203. URL: <https://doi.org/10.36550/2415-7988-2020-1-189-198-203>
51. Пасічніченко, А. В., & Ковалевська, Н. В. (2025). Соціалізація дітей дошкільного віку в умовах сучасних викликів. *Імідж сучасного педагога*, (2(221)), 12–15. URL: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2025-2\(221\)-12-15](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2025-2(221)-12-15).
52. Печенко І. П. Окремі концептуальні засади соціалізації особистості в дошкільному дитинстві. *Педагогіка і психологія*. 2006. № 3 (52). С. 19–29.
53. Психологічна енциклопедія / автор-упорядник О. М. Степанов. К. : Академвидав, 2006. 424 с. 50.
54. Про дошкільну освіту: Закон України від 11.07.2001 р. № 2628-III. – [Електронний ресурс]. Режим доступу: URL: <https://zakon.rada.gov.ua>
55. Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка : навч. посіб./ Тамара Іллівна Поніманська. – К. : Академвидав, 2004. 456 с. (Альма матер). Поніманська Т. І. Теоретико-методичні засади гуманістичного виховання дітей дошкільного віку : [монографія] / Тамара Іллівна Поніманська. Рівне : РДГУ, 2006. – 352 с. Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка. Практикум : навч. посіб. / Т. І. Поніманська, І. М. Дичківська. К. : Видавничий Дім „Слово”, 2004. – 352 с. 32. Поніманська Т. І. Моральне виховання дошкільників : навч. посіб. / Поніманська Т. І. К. : Вища школа, 1993. 111 с.
56. Рогальська І. П. Соціалізація особистості у дошкільному дитинстві: сутність, специфіка, супровід : монографія / І. П. Рогальська. К. : Міленіум, 2008. 400 с.
57. Рогальська І. П. Теоретико-методичні засади соціалізації особистості у дошкільному дитинстві : дис. ... д-ра пед. наук : спец. 13.00.05 /
58. Рогальська Інна Петрівна. Умань, 2009. 499 с.
59. Соціальна педагогіка : підручник / за ред. А. Й. Капської. К. : Центр навчальної літератури, 2003. 256 с.

60. Савченко О. Я. Соціалізація особистості в освітньому процесі. К.: Педагогічна думка, 2012. 208 с.

61. Семеряга, О. В., & Єрошкіна, Ю. В. Соціалізація дітей дошкільного віку із особливими освітніми потребами. *Актуальні проблеми психології в закладах освіти*, 7, 2022, 254–262. URL: <https://doi.org/10.31812/psychology.v7i.7296>

62. Соловей Л. П. Формування індивідуального освітнього середовища дітей передшкільного віку. Розробка методичного забезпечення : кваліфікаційна робота / науковий керівник – к. філол. наук, доц. Артур Євгенович Іншаков. Кривий Ріг, 2023. 75 с.

63. Соловей Л. І. Дієвість цінностей дитини на перехідному етапі від дошкільної до початкової освіти. *Дошкільна освіта в контексті ідей Нової української школи*: зб. наук. пр. за заг. ред. Г.В. Беленької, В.І. Бондар, І.М. Шоробури. Хмельницький : ФОП Мельник А.А., 2020. С. 342–352.

64. Соціалізація дитини дошкільного віку як соціально-педагогічна проблема. URL: https://helpiks.org/8-69376.html?utm_source=chatgpt.com

65. Семеряга, О. В., & Єрошкіна, Ю. В. Соціалізація дітей дошкільного віку із особливими освітніми потребами. *Актуальні проблеми психології в закладах освіти*, 7, 2022, 254–262. URL: <https://doi.org/10.31812/psychology.v7i.7296>

66. Токарева Л.Д. Психологічний вимір дозвілля дошкільника у сім'ї. URL:https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/6385/1/33332%D0%9F%D1%81%D0%B8%D1%85%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%B9%D0%B2%D0%B8%D0%BC%D1%96%D1%80%D0%B4%D0%BE%D0%B7%D0%B2%D1%96%D0%BB%D0%BB%D1%8F%D0%B4%D0%BE%D1%88%D0%BA%D1%96%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B8%D0%BA%D0%B0%D0%B2%D1%81%D1%96%D0%BC.pdf?utm_source=chatgpt.com

67. Удосконалення роботи дошкільного закладу з сім'єю: зміст, умови, напрями реалізації. *Сім'я і дитячий садок: шляхи, умови та засоби гуманізації взаємин*. К., 1999. С.13-25.

68. Фурман А. В. Соціалізація особистості: соціально-психологічний підхід. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2004. 256 с.

69. Цуркан, Т. Г. Ключові ідеї виховання успішної дитини: методичні рекомендації, Чернівці: ФОП Варвус В.В., 2016.

70. Церковний А. Аспекти формування Інтернет-залежності. *Соціальна психологія*. 2004. № 5 (7). С.149 – 154.

71. Юдіна Н., Харченко А. Особливості соціалізованості дошкільників з різним рівнем схильності до комп'ютерної та ігрової залежності. *Молодий вчений*, 5 (105), 78-82. <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2022-5-105-15>

72. Якиманська І. С. Індивідуалізація навчання і виховання дітей у процесі дозвілля. *Дошкільне виховання*. 2018. №2. С. 12–15.

73. «Я у Світі» (нова редакція). У 2 ч. Ч II. Від трьох до шести (семи) років / Аксьонова О. П., Аніщук А. М., Артемова Л. В. [та ін.]; наук. кер. О.Л. Кононко. – Київ: ТОВ «МЦФЕР-Україна», 2014. 452 с.

74. Ушинський К. Д. Твори : в 6 т. К. : Рад. шк., 1952. Т. 1. Педагогічні статті. 1954. 449 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

Модель організації дозвілєвої діяльності дошкільників

Центральний елемент: Дозвілля як провідний чинник соціалізації

1. Форми дозвілєвої діяльності:

- **Ігрова діяльність**
 - сюжетно-рольові ігри
 - дидактичні ігри
 - рухові та спортивні ігри
- **Творча діяльність**
 - малювання, ліплення, аплікація
 - музика, танці
 - театральні постановки
- **Рухова активність**
 - фізкультура
 - спортивні ігри
- **прогулянки на свіжому повітрі**
- **Дослідницька та пізнавальна діяльність**
 - експерименти, досліді
 - природничо-наукові проекти
- **Спільні колективні заходи**
 - інтегровані заняття
 - тематичні свята та проекти

2. Методи організації дозвілля:

- **Організаційні** – режим дня, планування активностей, виділення часу для вільної гри
- **Педагогічні** – дидактичні та сюжетно-рольові заняття, індивідуальні та групові форми
- **Інтерактивні** – мультимедійні та цифрові ресурси, інтерактивні дошки
- **Індивідуалізація** – врахування віку, здібностей, потреб та соціальних ролей дитини

3. Цілі та ефекти:

- розвиток соціальної компетентності
- формування емоційної стабільності
- розвиток креативності та самовираження
- засвоєння норм і правил соціальної поведінки
- формування навичок комунікації та взаємодії

Процедура виконання й оцінки завдань щодо вивчення рівнів соціалізації за критеріями і показниками

Критерій: когнітивний

Показник: розуміння дитиною специфіки ситуації спілкування.

Завдання: «Ставлення дитини до однолітків».

Мета: виявити труднощі дошкільників у встановленні контактів з однолітками.

Процедура виконання. Вихователям пропонували прочитати твердження і з'ясувати наявність чи відсутність зазначених особливостей у дитини (див. додаток Е).

Методичний коментар. Ствердна відповідь оцінювалася 1 балом, заперечна – 0 балів. Потім підраховувалася загальна сума балів:

- 1 – 3 бали – незначні труднощі дитини у формуванні взаємин з однолітками;
- 4 – 6 балів – дошкільник не вміє встановлювати контакти з однолітками;
- 7 – 10 балів – вихованець має серйозні труднощі у спілкуванні, взаємодії з дітьми.

Показник: обізнаність з іграми.

Завдання: «Помічники».

Мета: встановити рівень умінь дітей взаємодіяти один з одним, співвідносити свої бажання і прагнення з інтересами інших, брати участь у колективних справах, надавати необхідну допомогу.

Матеріал: клей, ножиці, папір, лійки, ганчірки.

Процедура виконання. Дітям пропонували погратися у гру «Як можна допомогти», виконати різні доручення. Вихованців ділили на підгрупи і пояснили, що в кожній із них треба обрати капітана (який робитиме звіт про виконану роботу), підготувати необхідний матеріал, розподілити обов'язки і виконати поставлене перед командою завдання. Після цього кожна підгрупа отримувала такі завдання:

- допомогти помити столи і стільці;
- підклеїти книжки, які порвалися;
- полити квіти, витерти пилюку з листя;
- допомогти прибрати в ігровій зоні.

Методичний коментар. У протоколі фіксувалося вміння запропонувати мету діяльності, спланувати її зміст, розподілити обов'язки, вибрати засоби для виконання завдання, здатність об'єктивно оцінити загальний результат, урахувати думку партнера, підкорятися його вимогам, а також приймати та надавати допомогу.

Шкала оцінювання:

- 3 бали – дитина брала на себе функцію організатора взаємодії, розподіляла обов'язки, проявляла вміння вислухати іншого, узгоджувати з ним свої пропозиції, йти на поступки, надавала допомогу, у разі потреби могла звернутися до дорослого чи іншої дитини;
- 2 бали – вихованець був недостатньо ініціативним, приймав пропозиції активніших дітей, знав норми організованої взаємодії, але не завжди враховував інтереси інших дітей, не надто охоче надавав допомогу ровесникам, сам приймав допомогу, але самотійно не звертався за нею;
- 1 бал – дошкільник не виявляв активності, підкорявся чужим ініціативам, не дотримувався норм організованої взаємодії, виявляв байдужість до однолітків або неспроможність допомогти, відмовлявся від допомоги дорослого чи однолітка.

Показник: вміння розуміти емоційний стан інших дітей.

Завдання: «Відображення почуттів».

Мета: виявити вміння дошкільників розуміти емоційний стан однолітків, дорослих та розповідати про нього.

Процедура виконання. Після знайомства та налагодження доброзичливої атмосфери спілкування експериментатор пропонував дітям розглянути сюжетні малюнки, на яких зображені діти та дорослі в різних ситуаціях (Мама сварить хлопчика. Дівчинка розбила чашку. Хлопці їдять цукерки. Дівчинка плаче через відсутність іграшки), після чого дати відповідь на такі запитання:

- Хто зображений на малюнку?
- Що вони роблять?
- Як вони себе почувають? Який у них настрій?
- Як ти здогадався(-лася) про це?

Методичний коментар. Дослідження проводилося індивідуально. Після фіксації відповіді на перше запитання озвучували наступне. Дитина мала зрозуміти емоційний стан зображуваних осіб. У протоколі фіксувалося, чи самотійно і правильно дошкільник визначив почуття персонажів, пояснив їх причину і зробив прогноз подальшого розвитку ситуації, чи завдання виконувалося з допомогою дорослого.

Оцінювання здійснювалося за шкалою:

- 3 бали – дитина самотійно і правильно охарактеризувала емоційний стан однолітків та дорослих, з'ясувала його причину і спрогнозувала подальший розвиток зображеної ситуації;
- 2 бали – дошкільник виконував завдання з допомогою дорослого;
- 1 бал – вихованець не зміг визначити емоційний стан зображених на малюнках людей, пояснити його причину і передбачити подальший розвиток ситуації.

Показник: обізнаність із нормами соціальної поведінки.

Завдання: «Олівець».

Мета: оцінити сформованість у дітей уміння не сваритися, спокійно реагувати в конфліктних ситуаціях, із повагою ставитись до тих осіб, котрі їх оточують.

Процедура виконання. Двом дітям пропонували закінчити малюнок на великому аркуші паперу. У коробці був один олівець, який привертав увагу дітей своєю новизною й оригінальністю і був необхідний обом. Звичайний олівець такого ж кольору лежав поруч.

Методичний коментар. Під час виконання завдання оцінювалася здатність дошкільника адекватно реагувати в конфліктній ситуації та вміння з повагою ставитися до потреб іншого.

Шкала оцінювання:

- 3 бали – дитина не провокувала конфлікту, намагалася знайти справедливе рішення або зверталася за допомогою до дорослого;
- 2 бали – вихованець не провокував конфлікту, але й ініціативи щодо його подолання не виявляв, ішов на поступки;
- 1 бал – дошкільник провокував конфлікт, не враховував інтересів іншої дитини, не звертався за допомогою до дорослого, не вмів спокійно висловити свою думку.

Критерій: емоційний

Показник: емоційна спрямованість на однолітків у групі.

Завдання: «Не поділили іграшку».

Мета: визначити рівень вміння дітей не сваритися, не створювати конфліктних ситуацій.

Матеріали: коробка та іграшки (відповідно до кількості дітей), серед яких є нова, приваблива.

Процедура виконання. Кожній дитині пропонували вибрати іграшку. Якщо виникала конфліктна ситуація через нову, то після нетривалого спостереження за поведінкою дітей експериментатор втручався і пропонував кілька варіантів залагодження конфлікту:

- віддати іграшку тому, хто взяв її першим;
- нікому не віддавати нову іграшку;
- бавитись усім разом;
- гратися іграшкою за чергою;
- віддати іграшку дитині, в якої сьогодні поганий настрій.

Дорослий вислуховував пропозиції кожної дитини.

Методичний коментар. Упродовж виконання завдання ми очікували від дошкільнят прояву уміння співвіднести своє рішення з рішенням інших дітей і вибрати правильне.

Шкала оцінювання:

- 3 бали – дитина правильно знаходила спосіб подолання конфліктної ситуації, а також погоджувалась з іншими правильними вирішеннями і намагалась уникати конфлікту;

- 2 бали – вихованець знав вихід із конфліктної ситуації, але не завжди враховував рішення інших дітей;
- 1 бал – дошкільник не пропонував способів виходу із конфліктної ситуації і не вмів вибрати правильне із запропонованих дорослим рішень.

Показник: вміння контролювати свої емоції та настрої.

Завдання: «Дзеркало настрою».

Мета: визначити вміння дітей зрозуміти настрої партнера з огляду на його вербальну чи невербальну поведінку.

Процедура виконання. Дітей об'єднували в пари чи невеликі підгрупи і визначали, хто буде задавати емоцію, а хто – її відображати. Скажімо, вихователь пошепки повідомляв дитині, яка мала демонструвати почуття, якусь інформацію: «За мною прийшов тато, і я мушу йти» (сум); «Мені сьогодні куплять песика» (радість); «Я більше не буду битися» (сором, провина); «Ти зламав мені велосипед» (гнів, злість); «Я туди не піду. Там темно» (страх); «Я не буду ділитися іграшками з Тарасом» (образа); «Який великий динозавр!» (подив, захоплення). Вихованець повторював фразу, а інша дитина мала визначити в цей момент його почуття. Потім діти обмінювалися «ролями».

Методичний коментар. Під час виконання завдання увага зверталася на самостійність визначення емоційного стану однолітка. Також відзначалося, як дитина за допомогою мовлення, міміки та жестів може передати різноманітні почуття й емоції.

Шкала оцінювання:

- 3 бали – дитина самостійно і правильно визначала емоційний стан однолітка під час повторення заданої фрази, адекватно передавала з допомогою міміки, жестів і мовлення різноманітні почуття;
- 2 бали – дошкільник визначав почуття з допомогою дорослого, фразу вимовляв емоційно, але емоції передавав не завжди адекватно;
- 1 бал – вихованець зазнавав труднощів при визначенні емоційного стану однолітка, не вмів при вимовлянні заданої фрази передати різні почуття.

Показник: вміння будувати безконфліктні взаємини.

Завдання: бесіда «Дружба в групі».

Мета: виявити знання дитини про життя у садку, взаємини у групі.

Процедура виконання. Дітям пропонували дати відповіді на такі запитання:

1. Чи подобається тобі гратися з дітьми в групі?
2. Тобі більше подобається гратися одному чи з дітьми?
3. Як можна запросити друзів до участі у грі?
4. Що потрібно зробити, щоб діти гралися дружно?
5. Що означає домовитися про правила гри?
6. Що ти робиш, коли твій товариш тебе не розуміє?

Методичний коментар. Відповіді фіксували у протоколах. Під час бесіди увага зверталася на спроможність дитини дати повну, змістовну відповідь.

Шкала оцінювання:

- 3 бали – дошкільник самостійно й охоче відповідав на запропоновані запитання, висловлював власні погляди з приводу розв'язання різноманітних ситуацій;
- 2 бали – дитина відповідала на запитання з допомогою вихователя, але не завжди правильно;
- 1 бал – вихованець не зумів висловити свою думку навіть із допомогою дорослого.

Показник: володіння соціально прийнятими способами вираження емоцій.

Завдання: дидактична вправа «Можна і не можна».

Мета: виявити знання дошкільників про соціальні норми поведінки.

Процедура виконання. Дітям пропонували набір малюнків із зображенням певної взаємодії дітей: дівчатка разом бавляться ляльками, хлопець порвав книжку дівчинки, хлопчик відібрав іграшку в меншої дитини, хлопці разом споруджують будиночок із кубиків.

Методичний коментар. Дорослий, показуючи дітям одну з карток, просив відповісти на запитання «Можна так робити чи ні? Чому?». Дитина мала зрозуміти конфліктну ситуацію і розповісти, що б вона зробила на місці ображеного персонажа.

Шкала оцінювання:

- 3 бали – дитина правильно відповідала на запитання, адекватно відреагувала на ситуацію та знайшла спосіб подолання конфлікту;
- 2 бали – вихованець недостатньо правильно, але з допомогою дорослого таки знайшов спосіб подолання конфліктної ситуації;
- 1 бал – дошкільник був пасивним щодо виконання запропонованого завдання.

Критерій: комунікативно-інтерактивний **Показник:** уміння вести діалог із дорослими і ровесниками. **Завдання:** «Спостереження».

Мета: виявити комунікативні вміння дошкільників.

Процедура виконання: спостереження за дошкільником у процесі повсякденної та ігрової діяльності.

Методичний коментар. Упродовж спостереження увагу приділяли характеру спілкування дитини, її ініціативності, вмінню вступати в діалог, підтримувати та вести його, слухати співрозмовника, чітко висловлювати свої думки.

Шкала оцінювання:

- 3 бали – вихованець охоче і радо спілкується з ровесниками, підтримує діалог, поважає думку співрозмовника;

- 2 бали – дошкільник має труднощі у спілкуванні з іншими дітьми та не вміє чітко висловлювати власну думку;
- 1 бал – дошкільник демонструє значні труднощі у спілкуванні, безініціативний у веденні діалогу.

Показник: уміння взаємодіяти в процесі ігрової діяльності, співвідносити свої бажання з інтересами інших.

Завдання: «Що ти скажеш?».

Мета: виявити вміння вихованців орієнтуватися у мовленнєвій ситуації.

Процедура виконання. Дитині описували відповідну мовленнєву ситуацію і пропонували уявити, що це сталося з нею. Наприклад: «Ти приїхав у гості до бабусі і вийшов на вулицю погратися. Там незнайомі діти бавилися у цікаву гру. Тобі теж захотілося погратися з ними. Що ти скажеш?»; «Вихователь розмовляє з іншою дитиною. Тобі треба у нього щось запитати. Як ти це зробиш?»; «На занятті з малювання у тебе зламався потрібний тобі олівець. Як ти попросиш олівець у товариша?».

Методичний коментар. Діагностика проводилася індивідуально. При оцінюванні бралися до уваги адекватність розуміння ситуації, повнота відповіді.

Шкала оцінювання:

- 3 бали – дитина правильно орієнтується у мовленнєвій ситуації, відповіді на запитання повні (3 – 4 речення);
- 2 бали – вихованець недостатньо добре орієнтується у мовленнєвій ситуації, відповіді нечіткі і не завжди правильні;
- 1 бал – дошкільник не зміг виконати завдання.

Показник: вміння отримати необхідну інформацію під час діалогу.

Завдання: «Інтерв'ю».

Мета: визначити вміння отримувати необхідну інформацію у спілкуванні, вести простий діалог із дорослими та однолітками.

Процедура виконання. Дитині пропонували уявити себе кореспондентом і взяти інтерв'ю в будь-кого з дітей або дорослих: задати дошкільник мав розповісти про свій «репортаж». Далі дітям пропонували переказати інтерв'ю «кореспондента».

Методичний коментар. Дослідження проводилося з підгрупою дітей. У протоколі фіксували зміст запитання, ступінь самостійності, логічність та послідовність запитань.

Шкала оцінювання:

- 3 бали – дитина охоче виконувала завдання, самостійно формулювала 3 – 5 запитань, загалом «Інтерв'ю» було логічним і послідовним;
- 2 бали – вихованець формулював 2 – 3 короткі запитання з допомогою дорослого, логіка інтерв'ю не зберігалася;
- 1 бал – дитина відмовлялася від виконання завдання.

Показник: вміння отримати необхідну інформацію під час діалогу.

Завдання: «Інтерв'ю».

Мета: визначити вміння отримувати необхідну інформацію у спілкуванні, вести простий діалог із дорослими та однолітками.

Процедура виконання. Дитині пропонували уявити себе кореспондентом і взяти інтерв'ю в будь-кого з дітей або дорослих: задати кілька запитань про садок, групу, заняття тощо. Після отримання відповідей дошкільник мав розповісти про свій «репортаж». Далі дітям пропонували переказати інтерв'ю «кореспондента».

Методичний коментар. Дослідження проводилося з підгрупою дітей. У протоколі фіксували зміст запитання, ступінь самостійності, логічність та послідовність запитань.

Шкала оцінювання:

- 3 бали – дитина охоче виконувала завдання, самостійно формулювала 3 – 5 запитань, загалом «Інтерв'ю» було логічним і послідовним;
- 2 бали – вихованець формулював 2 – 3 короткі запитання з допомогою дорослого, логіка інтерв'ю не зберігалася;
- 1 бал – дитина відмовлялася від виконання завдання.

Показник: вміння вислухати співрозмовника, спокійно відстоювати власну думку.

Завдання: «Безлюдний острів».

Мета: виявити вміння дитини вислуховувати іншого, з повагою ставитися до його думки, інтересів, спокійно відстоювати власні погляди.

Зміст виконання. Дітям пропонували уявити, що вони їдуть на безлюдний острів. Вихованці мали розповісти про своє перебування на ньому, спираючись на такі запитання:

- Із чого ви б почали життя на острові?
- Які предмети необхідно взяти із собою?
- Що буде робити кожен з вас? Спробуйте розподілити обов'язки між собою. Кого б ви обрали командиром?
- Що ви будете робити, аби захиститися від сильного вітру?

Методичний коментар. Завдання проводилося з підгрупою дітей. Під час оцінювання звертали увагу на їхню ініціативність у спілкуванні, висунуті пропозиції, вміння вислухати іншого, переконати, піти на поступки.

Шкала оцінювання:

- 3 бали – дитина виявляла ініціативу у спілкуванні, брала на себе функції організатора, вносила пропозиції, водночас виявляючи вміння вислухати іншого, узгоджувати з ним свої плани, йти на поступки;
- 2 бали – дошкільник недостатньо, але позитивно активний у спілкуванні, приймає пропозиції ініціаторів, може заперечити, враховуючи свої інтереси, висуває власні пропозиції;
 - 1 бал – вихованець не вступає у спілкування, не виявляє активності, пасивно «слідуює» за ініціативними дітьми, не висловлює ні своєї думки, ні бажань, або виявляє негативну у спрямованість

спілкуванні, з егоїстичними настроями, не враховує бажання однолітків, наполягає на своєму.

Додаток Б

Методичні рекомендації вихователям щодо організації та проведення творчих ігор як засобу спрямованої соціалізації дошкільників

Творча гра – провідна діяльність дошкільників, яка задовольняє вікові потреби дітей та допомагає оволодіти знаннями і вміннями. У грі починається моральний та розумовий розвиток дитини, а головне – становлення особистості.

Методичні рекомендації до проведення творчих ігор

I. Вимоги до гри:

- кожна дитина повинна вміти виконувати будь-яку роль тієї чи іншої гри (мінатися ролями);
- вживати ввічливі слова – необхідна умова культури спілкування;
- включати в творчі ігри лічбу та вимір, переходячи від конкретних форм до більш абстрактних;
- ігровий матеріал має бути привабливий і розміщений у доступних для дітей місцях.

II. Керівництво вихователя грою:

- знати психологічні та вікові особливості дітей дошкільного віку, індивідуальні – кожної дитини;
- завойовувати довіру у вихованців, розуміти ігрові задуми дітей, їх переживання, вміти встановлювати з ними дружні контакти;
- вміти пробудити у дитини інтерес, цікавість до гри, бажання гратися в колективі однолітків;
- добре знати структуру творчої гри, її чотири компоненти (розподіл ролей, ігрові дії ролей, ігрове застосування предметів та їх умовну заміну іншими предметами, стосунки між гравцями);
- проводити роботу з дітьми по ознайомленню з навколишнім життям, працею дорослих у різних сферах, щоб діти мали певні конкретні знання про навколишню дійсність, які б вони могли використати в грі;
- розвивати в процесі гри у дошкільників творчість, фантазію, уяву, використовуючи різноманітні прийоми: запитання, захоочення, репліку, вказівку, оцінку окремих персонажів, тощо;

- тримати в полі зору всіх учасників гри, а часом самому бути її учасником (у дошкільників розвивати самостійність, цілеспрямованість, наполегливість);

- сприяти організації дитячого колективу у грі, вихованню дружніх почуттів, позитивних моральних якостей.

Комплексний метод керівництва ігровою діяльністю передбачає два основних етапи:

1. Виникнення гри на основі вражень дітей у процесі ознайомлення із суспільними явищами, поглиблення і розвиток її за допомогою іграшок та заміників.

2. Активізація педагогічно доцільного змісту ігор – знань, моральних уявлень, творчості, самостійності – за допомогою рольового спілкування вихователя з дітьми, введення правил колективної гри.

Для забезпечення правильної організації та проведення творчої гри, необхідні:

- чіткість та послідовність планування навчально-виховної роботи з керівництва творчими іграми;

- зв'язок між навчанням на заняттях, творчими іграми та працею, спрямованими на задоволення потреби гри;

- складання перспективного планування підготовки творчих ігор на рік;

- конкретизація ігрової ситуації, безпосередньо вихователем у період гри, спираючись на знання та вікові особливості дітей, конкретну ситуацію, досвід, такт, педагогічну майстерність.

Методичні рекомендації щодо розвитку творчих здібностей у ході творчих ігор

У дошкільному віці закладаються основні риси особистості й характеру, форми поведінки в різних соціальних ситуаціях, здатність співвідносити власні бажання і потреби з бажаннями і потребами інших людей, творчі здібності. Неоціненну допомогу в цьому надає включення дітей в ігрову діяльність, різноманітність і поліфункціональність якої істотно збагачують процес виховання і навчання.

- Розвиваюче середовище групи повинне передбачати вільну творчу діяльність дітей у ході творчих ігор;

- Необхідною умовою для розвитку творчих здібностей у ході творчих ігор є різноманітність і доступність предметно-інформаційного середовища;

- Атрибути для творчих ігор повинні бути різноманітними, привабливо оформлені, відповідати можливостям дітей;
- Вихователь повинен спостерігати за творчими іграми, щоб надалі врахувати які знання досить засвоєні дітьми, а які слід уточнити і розширити;
- Вихователь повинен спонукати дітей знаходити в грі свої способи створення сюжету;
- У процесі творчої гри з готовим сюжетом дітям повинна бути надана можливість завершення гри, педагог може на правах учасника схилити хід подій до більш адекватного і обумовленого цілями гри кінця, але право вибору залишається за дітьми;
- Вихователь сприяє тому, щоб діти відображали в міміці, жестах і висловлюваннях своє враження від гри;
- Проведення сюжетно-рольової гри має включати в себе організацію ігрового простору, підбір необхідних аксесуарів та атрибутів гри;
- У всіх вікових групах повинні бути створені умови для творчих ігор;
- Побудова творчої гри проводиться з урахуванням реальних фізичних і психічних можливостей дітей дошкільного віку;
- Введення правил і обмежень у грі не повинно пригнічувати особистісної активності кожної дитини, але направляє в межі поведінки;
- Важливим є наявність зразків творчої поведінки з боку дорослого в ході гри.

Додаток В ПЕРЕЛІК

ТВОРЧИХ ІГОР, ЩО ВИКОРИСТОВУВАЛИСЬ НА

ФОРМУВАЛЬНОМУ ЕТАПІ ЕКСПЕРЕМЕНТУ

Творчі ігри, спрямовані на розвиток здатності дитини приймати задуми іншого, вміння допомогати під час спільної діяльності, емоційно відгукуватись на потреби інших:

Гра «Закінчи малюнок»

Мета: формувати відчуття приналежності до групи, вміння взаємодіяти.

Інструкція: Діти сидять у колі. У кожного – набір фломастерів або олівців та листок паперу. Вихователь говорить: «Зараз кожен з вас почне малювати свою картинку. За моїм сигналом ви скасуєте малювання і тут же віддасте свою незакінчену картинку сусідові ліворуч. Він продовжить малювати вашу картинку, потім за моїм сигналом урветься і віддасть її своєму сусідові. І так до тих пір, поки той малюнок, який ви починали малювати на початку, не повернеться до вас». Діти починають малювати будь-яку картинку, потім за сигналом вихователя передають її одному сусідові і одночасно отримують від іншого сусіда його зображення. Після того, як картинки обійшли повне коло і повернулися до своїх початкових

авторів, можна обговорити, що в результаті вийшло і хто з дітей що намалював на кожному загальному малюнку.

Для формування взаємодії використовували рухливі ігри. Вони є важливими у формуванні вміння взаємодіяти, оскільки результат таких ігор часто залежить від групи дітей. Налаштованість на кінцевий результат спонукає учасників до відповідального, уважного ставлення один до одного. Це ігри «Гусениця», «Кенгуру», «Склеєна дошка», «Плутанина».

Гра «Кенгуру»

Мета: розвиток навиків взаємодії з партнером.

Інструкція: Учасники діляться на пари. Один з них, кенгуру, стоїть, інший – дитинча кенгуру – спочатку встає спиною до нього, а потім присідає. Партнери беруться за руки. Завдання кожної пари – саме в такому положенні, не рознімаючи рук, пройти до протилежної стіни, обійти перешкоди.

Вибір сюжетно-рольових ігор як засобу формування соціально-комунікативної компетенції старшого дошкільника обґрунтовується тим, що сюжетно-рольова діяльність дозволяє встановити зв'язок між педагогом і дітьми, між самими дітьми. Повноцінне спілкування в процесі організації ігор сприяє розвитку в дітей вмінь і навиків соціальної взаємодії. У них розвивається здатність брати на себе ігрові ролі, узгоджувати свою поведінку з поведінкою партнера, виявляти доброзичливість. У спілкуванні розвивається емпатія (здатність емоційно відгукуватись на переживання інших, виявляти співчуття, бажання і вміння втішити, допомогти).

Одночасно з розвитком вміння орієнтуватися в різних емоціях та почуттях дітей вчили виявляти емоційну чутливість до інших людей, розповідати про свої почуття та емоції. Це можна проілюструвати на прикладі гри «Що відчуваєте», «Добрі ельфи».

Гра «Що відчуваєте?»

Мета: формувати вміння передавати словесно свої переживання.

Інструкція: Ведучий говорить будь-яке словосполучення або слово, наприклад: «Іде дощ». Дитина розповідає, що вона відчуває по відношенню до цього. Інші діти слухають, а потім погоджуються, або пояснюють протилежну думку.

Гра «Добрі ельфи»

Мета: формування відкритості в групі.

Інструкція: Вихователь сідає на підлогу, збирає дітей навколо себе і розповідає казку: «Колись давним-давно люди не вміли спати. Вони працювали і вдень і вночі і, звичайно ж, дуже втомлювалися. І тоді добрі ельфи вирішили їм допомогти. Коли наступала ніч, вони прилітали до людей, ніжно гладили їх, заспокоювали, ласкаво заколисували, надсилали їм добрі сни. І люди засипали. Вони не знали, що їхній сон – справа рук добрих ельфів, адже ельфи не вміли розмовляти людською мовою і були невидимі. Невже ви ніколи про це не чули? Адже вони прилітають до кожного з вас до сих пір і охороняють ваш сон. Давайте пограємо у добрих ельфів. Нехай ті, хто сидить по праву руку від мене, будуть людьми, а ті, хто по ліву – ельфами. А потім ми поміняємося. Готові? Почали. Настала ніч, люди

лягають спати, а добрі ельфи прилітають і заколисують їх». Діти-люди лежать на підлозі і сплять, діти-ельфи – підходять до кожного з них, ніжно гладять, тихо наспівують пісеньки, тріпають волосся і т. д. Потім діти міняються ролями.

Таке невербальне спілкування під час гри знімало захисні бар'єри, зменшувало почуття відчуженості, тривожності, формувалося емоційний відгук на партнерів по грі.

Ігри «Ланцюжок слів», «Зламаний телефон» розвивали вміння вербально передавати інформацію.

Гра «Зламаний телефон»

Мета: усвідомлення важливості правильної граматної мови для спілкування.

Інструкція: Діти сідають в лінію. Перша дитина загадує слово. Завдання – передати це слово ланцюжком як можна швидше, шепочучи на вухо один одному. В кінці гри перший і останній учасник вимовляють перший варіант слова і те, що почув останній. Діти порівнюють наскільки змінився зміст слова

Для розвитку вміння бачити в іншому позитивні риси і виявляти доброзичливість до нього ефективними були ігри «Сонячний зайчик», «Розсміши друга», «Посмішка по колу».

Гра «Сонячний зайчик»

Мета: виховувати доброзичливість, розвивати атмосферу тепла.

Інструкція: Ведучий говорить, що він спіймав «сонячного зайчика» і пропонує передати його по колу, щоб кожен міг зігрітись його теплом, і з посмішкою передати його другу. Коли «зайчик» повертається до ведучого, він звертає увагу дітей на те, що «зайчик», зігрітий дітьми, виріс і не вміщається в долонях. «Зайчика» випускають, але кожен ловить частинки його тепла.

Для розвитку емоційно-чуттєвої сфери дитини під час ігрової діяльності формували у них вміння розрізняти та оцінювати власні й чужі емоційні стани, почуття; адекватно сприймати емоції інших, керувати проявами своїх емоцій. Прикладами таких розвивальних ігор є: «Чарівні окуляри», «Знайди пару», «Закінчи речення» та інші.

Гра «Знайди пару»

Мета: закріплювати знання про емоції.

Інструкція: Діти отримують піктограми, до яких вони повинні дібрати зображення дітей із відповідними емоціями на обличчі

Гра «Закінчи речення»

Мета: розвивати вміння аналізувати свої почуття, вербалізувати переживання.

Інструкція: Дітям пропонують закінчити вислови: «Мені буває сумно, коли...», «Мені радісно, якщо...», «Мені буває соромно, коли», «Я сердитий, коли...».

Для розвитку вміння виражати емоції різними способами (жести, міміка, пантоміміка) застосовували ігри типу «Відгадай подарунок», «Передання почуттів».

Гра «Передання почуттів»

Мета: навчити передавати різні емоційні стани невербальними засобами.

Інструкція: Дитині дають завдання передати ланцюжком певне почуття, емоцію за допомогою міміки, жестів, дотиків. Коли діти передадуть його по колу, можна обговорити, що саме було загадано.

Результати констатувального експерименту показали певні труднощі у розумінні емоційного стану інших людей. Невміння зрозуміти чужі емоції, почуття призводять до конфліктних ситуацій, непорозумінь, тому частина ігор були спрямовані на розвиток саме цього вміння: «Дзеркало», «Хвилі».

В інших варіантах ігрових занять дошкільників вчили стримувати негативні емоції, уникати конфліктів, розрізняти схвалювану поведінку від асоціальної. Для цього використовували дидактичні ігри: «Оціни вчинок», «Ввічливі слова», ігрові етюди.

Ігровий етюд «Розв'язання проблемних ситуацій»

Мета: розвивати вміння знаходити правильне розв'язання проблеми.

Інструкція: Діти стоять у колі. Ведучий по черзі кидає дітям м'яч та запитує про те, як допомогти:

- Маленькій дитині, яка загубила м'яч?
- Мамі, яка дуже втомлена повернулась з роботи?
- Другові, який зламав іграшку?
- Бабусі, яка несе важку сумку?
- Друзям, які посварились?

Для розвитку вмінь дітей спілкуватися та взаємодіяти було проведено ігрові вправи.

Ось, до прикладу, ігрова ситуація «Розіграй ситуацію». Методика проведення: до дітей зверталися з проблемним запитанням, починали сперечатися, виражати сумнів у правильності пропонуваного розв'язку.

Мета гри: розвивати вміння дошкільників вступати в розмову, виражати власні почуття і переживання, емоційно та змістовно висловлювати свої думки.

Пропонувалися такі ситуації:

1. Два хлопці посварилися – помири їх.
2. Тобі дуже хочеться побавитися іграшкою, що є в одного з дітей твоєї групи – попроси її.
3. Ти дуже сильно образив свого друга – спробуй попросити пробачення, помирися з ним.
4. Ти прийшов у нову групу – познайомся з дітьми і розкажи про себе.
5. Діти бавляться в цікаву гру – попроси, щоб вони й тебе прийняли. Що ти робитимеш, якщо вони не захочуть цього зробити?

6. Ти прийшов із прогулянки і хочеш їсти. Що ти скажеш мамі чи бабусі?
7. До тебе прийшли гості – познайом їх із батьками, покажи свою кімнату й іграшки.

Ігри для формування вміння дітей безконфліктно взаємодіяти з однолітками та розв'язувати конфліктні ситуації:

Гра «Липучка»

Мета: розвиток вміння взаємодіяти з однолітками, формування єдності групи.

Інструкція: Діти бігають по кімнаті. Двоє дітей, тримаючись за руки, намагаються спіймати інших. При цьому промовляють: «Я липучка-приставучка, хочу я тебе спіймать». Кожна зловлена дитина приєднується до «липучки». Потім знову разом ловлять дітей. Коли всі діти стануть «липучками», вони танцюють в колі.

Ефективною передумовою взаємодії, співробітництва є здатність відчувати іншого, почуття спільноти. Тому зміст ігор зосереджував увагу на партнерові, його почуттях, зовнішності, настроях, вчинках. Такі вміння розвивались в ході гри «Спільне коло».

Гра «Спільне коло»

Мета: вміння встановлювати контакт з партнером, формування позитивного настрою в групі.

Інструкція: Вихователь збирає дітей навколо себе. «Давайте зараз сядемо на підлогу, але так, щоб кожен з вас бачив всіх інших і мене, і щоб я могла бачити кожного з вас» (єдиним вірним рішенням тут є коло). Коли діти сідають у коло, дорослий каже: «А тепер, щоб переконатися, що ніхто не сховався і я бачу всіх і всі бачать мене, нехай кожен з вас привітається очима з усіма по колу. Я почну перша, коли я привітаюсь з усіма, почне вітатися мій сусід» (дорослий заглядає в очі кожній дитині по колу і злегка киває головою, коли він привітався з усіма дітьми, він торкається до плеча свого сусіда, пропонуючи йому привітатися з дітьми).

Ігри, для спілкування дітей за допомогою жестів, умовних сигналів, міміки:

Гра «Спілкування без слів»

Мета: розвивати почуття доброзичливості.

Інструкція: Учасники об'єднуються у пари. Спочатку пари ходять кімнатою, за сигналом зупиняються, вітаються одне з одним за допомогою рук, кладуть руки на плечі одне одному, дивляться в очі партнерові, посміхаються, прощаються.

Гра «Мімічна гімнастика»

Мета: тренувати виразну міміку.

Інструкція: Дітям пропонують виконати низку вправ для мімічних м'язів. Наморщити лоба, підняти брови (подив). Розслабитися, звести брови, насупити їх (сердитість). Розслабитися. Повністю розслабити брови,

«закотити очі» (байдужість). Розширити очі, відкрити рота (страх). Розслабитись, усміхнутись (радість).

Ігри, для розвитку комунікативних вмінь дітей: Гра
«Ввічливі слова»

Мета: розвивати повагу у спілкуванні, формування звички використовувати ввічливі слова.

Інструкція: Гра проводиться з м'ячем в колі. Діти кидають один одному м'яч, говорячи ввічливі слова. Потім вправа ускладнюється: треба називати лише слова привітання, вдячності, вибачення, прощання.

Вчили конструювати текст для іншого (розвиток вміння точно і лаконічно висловлювати свої думки). Прикладом таких ігор можуть бути «Телевізор», «Що було б якби я ...», «Чарівний магазин».

Гра «Що було б, як би я...»

Мета: вчити конструювати текст, переробляти інформацію.

Інструкція: Діти сідають в коло. Ведучий говорить: «Діти, уявіть, що ви зустріли чарівницю, яка може перетворити вас на будь-кого, але ви повинні пояснити свій вибір».

Додаток Г

Семінар для вихователів ЗДО на тему «Творча гра як засіб засіб спрямованої соціалізації дітей старшого дошкільного віку»

Мета: з'ясувати умови розвитку комунікативної культури педагогів дошкільних закладів; ознайомити вихователів із базовими положеннями теорії спілкування; формувати у них навички ефективної взаємодії; розвивати соціально-комунікативні вміння працівників ЗДО за допомогою ігрових методів; формувати професійні вміння вихователів щодо використання ефективних підходів для розвитку соціально-комунікативної компетенції дітей старшого дошкільного віку.

Хід семінару

Привітання. Повідомлення теми, плану та правил роботи.

Шановні колеги! Усі ми знаємо, що особистість формується і функціонує в постійній взаємодії з іншими людьми. Одним із важливих механізмів цієї взаємодії постає спілкування, або комунікація.

Теоретична частина. Аналіз комунікативних потреб особистості, розгляд власне процесу спілкування як взаємодії, реалізації особливого типу відносин, а саме суб'єкт-суб'єктних, – предмет дослідження багатьох вітчизняних і зарубіжних філософів, педагогів, психологів, мовознавців різних поколінь. На основі деяких теоретичних положень А. Богуш, Л. Виготського, Р. Стеркіної, З. Плохій, О. Сухомлинської увиразнюється

система роботи з розвитку соціально-комунікативної компетенції: положення про особистісно орієнтований та діяльнісний підходи до формування особистості дитини (А. Богуш, З. Плохій, О. Сухомлинська); формування особистості дитини у співпраці (Л. Виготський); елементарне прогнозування вчинків оцінка своїх дій (Р. Стеркіна); А. Богуш аналізує комунікативну компетеність дошкільника у контексті культури мовленнєвого спілкування, формування якої передбачає розв'язання таких завдань: 1) розвиток комунікативних здібностей дітей відповідно до кожного вікового періоду (емоційне спілкування з дорослими, з однолітками, зі співрозмовником); 2) засвоєння ввічливих форм спілкування, розвиток мовленнєвого етикету; 3) формування культури мовлення; 4) формування культури спілкування.

Світ дитинства у ХХІ ст. закономірно відображає ті динамічні перетворення, що відбуваються в сучасному суспільстві. Це, з одного боку, надає дитині нові можливості, а з іншого – робить її ще більш уразливою і психологічно незахищеною. Тому вимоги до професіоналізму педагогів, які працюють у дошкільних освітніх установах, зростають. Ефективність і водночас безпека освітнього середовища дошкільного закладу значною мірою визначаються професіоналізмом педагога, рівнем його готовності будувати компетентні, психологічно доцільні взаємини з дитиною в контексті виховного й освітнього процесу.

Відомо, що комунікація у професійній діяльності виконує три основні функції: комунікативну (обмін інформацією); інтерактивну (організація взаємодії); перцептивну (сприйняття і формування образу іншої людини та встановлення взаємодії з нею). Вважається, що критерії розвитку соціально-комунікативної компетенції мають відповідати переліченим основним функціям і відображати такі вміння: а) вести вербальний і невербальний обмін інформацією; б) проводити діагностування особистих властивостей і якостей співрозмовника; в) виробляти стратегію і тактику і техніку взаємодії з людьми, організовувати спільну діяльність для досягнення певних соціально значущих цілей; г) ідентифікувати себе зі співрозмовником, розуміти, як він сприймається партнером зі спілкування, а емпатійно також ставиться до співрозмовника. Науковці виділяють два взаємопов'язані поняття – «компетенція» і «компетентність». Компетенція – це загальна здатність, заснована на знаннях, досвіді, цінностях, які придбані шляхом навчання (галузь знань). Компетентністю називають рівень умінь особистості, що відображає ступінь відповідності певній компетенції (галузі знань) та уможливорює конструктивні дії в умовах, що постійно змінюються.

Визначення комунікації доцільно розглянути в контексті тлумачення терміна «спілкування». Спілкуванням є процес налагодження і розвитку контактів між людьми, зумовлений потребами спільної діяльності. Він включає три компоненти: комунікацію (обмін інформацією), інтеракцію (обмін діями), соціальну перцепцію (сприйняття та розуміння партнера). Комунікація має місце тоді, коли під час спільної діяльності люди обмінюються різними уявленнями, ідеями, інтересами, почуттями,

установками тощо. Усі ці чинники можна розглядати як інформацію, а власне процес обміну нею – як комунікацію. Але комунікація – це не просто рух інформації. Вона не тільки передається, а й формується, уточнюється, розвивається тощо.

Результативність дошкільної системи виховання безпосередньо залежить від рівня соціально-комунікативної компетенції вихователя, його здатності адекватно сприймати, приймати, розуміти і підтримувати дитину, одночасно навчаючи її способів налагодження оптимальної взаємодії з однолітками й дорослими в різних ситуаціях спілкування. Головною умовою підвищення якості дошкільної освіти є наявність професійно підготовлених педагогічних кадрів. З огляду на це необхідно формувати професійну компетенцію вихователя, здатного працювати в умовах особистісно орієнтованої взаємодії, обізнаного з методами і прийомами організації педагогічної роботи з дітьми.

Оскільки вихователь є для дитини дошкільного віку авторитетною особою, він зазвичай відповідальний за налагодження найбільш сприятливих взаємних контактів, встановлення дружніх відносин у дитячому колективі. Завданням вихователя є розвиток у старшого дошкільника усвідомлення себе суб'єктом спілкування, а також сприйняття однолітків як суб'єктів взаємодії. Іншими словами, саме вихователь покликаний організувати спеціальну роботу з формування дружніх стосунків у дитячому колективі. Педагогічний такт є одним з головних проявів майстерності педагога. Тактовне ставлення передбачає повагу до особистості дитини, об'єктивну вимогливість до неї, щирість і доброзичливість. Тактовний педагог завжди знаходить оптимальну міру впливу в кожному окремому випадку, а також обов'язково враховує вікові та індивідуальні особливості дитини.

Чому проблема комплексного підходу до розвитку соціально-комунікативної компетенції дітей старшого дошкільного віку в системі дошкільної освіти сьогодні є актуальною? Наведемо стислий перелік основних причин:

- методи і прийоми роботи з подолання недоліків соціально-комунікативного розвитку дітей нечіткі, неконкретно представлені в педагогічній літературі;
- педагогами ототожнюються поняття «розвиток мови» і «розвиток комунікативної діяльності»;
- немає системи психолого-педагогічного супроводу дітей з означеної проблеми;
- недостатня обізнаність зі специфікою соціально-комунікативного розвитку дитини в різні періоди життя;
- недостатньо високо оцінюється значення соціально-комунікативного розвитку дитини;
- дефіцит дитячо-батьківських відносин;
- переважна більшість сімей виховує одну дитину, що спричиняє брак спілкування з однолітками.

Із зазначених аспектів увиразнемо тезу про недооцінювання соціально-комунікативного розвитку дитини. Адже сьогодні це дійсно важлива проблема, розв'язувати яку слід комплексно, інтегруючи всі напрями освітньо-виховно процесу.

Отже, працюючи із дошкільниками, ми мали на меті розвиток соціально-комунікативної компетенції дітей старшого дошкільного віку.

Дошкільний вік є найбільш відповідальним етапом у розвитку механізмів поведінки та діяльності, у загальному становленні особистості дошкільника. Досягти гармонії відносин між дорослим і дитиною, усвідомити їх особливу цінність головне завдання розвитку соціально-комунікативних умінь у дітей старшого дошкільного віку. Природно, що для успішної реалізації поставленої нами мети необхідно розв'язати завдання з формування соціально-комунікативної компетенції педагогів.

Завдання:

- 1) виявлення рівня сформованості соціально-комунікативної компетенції;
- 2) підбір теоретичного матеріалу про особливості професійно-педагогічного спілкування;
- 3) систематизація видів розвивальної роботи вихователів, спрямованих на розвиток соціально-комунікативної компетенції у дошкільників;
- 4) підвищення мотивації вдосконалення соціально-комунікативних умінь.

У процесі взаємодії з дитиною старшого дошкільного віку соціально-комунікативна компетенція дорослого виявляється в адекватності використовуваних вербальних і невербальних засобів у різноманітних ситуаціях спілкування; побудові ефективного діалогу з дошкільником; активізації мотивації опанування мовленнєвої і невербальної поведінки та актуалізації потенційних можливостей дитини; успішності трансляції етичних, естетичних, емоційних й пізнавальних еталонів та оптимальних способів взаємодії з однолітками і дорослими; організації підтримки взаємодії, безпечного, здоров'язбережувального середовища спілкування; забезпечення гармонійного розвитку пізнавальної, емоційної, мотиваційної потреб і моральної сфери дитини. Характер комунікативної компетенції вихователя проявляється в індивідуальному стилі спілкування з дітьми- дошкільнятами, який відображає певну виховну позицію.

Пропонуємо вам невелику гру. Перед вами – описи шести виховних позицій, а також назви казкових героїв (Карабас-Барабас, Спляча Красуня, Квочка, Снігова Королева, Мері Поппінс), що є втіленням цих позицій. Ваше завдання – визначити власний стиль взаємодії з дітьми та розподілити героїв казок до відповідних педагогічних позицій:

1. Відповідно до зі своєї ролі цей вихователь вимагає лише чіткого і правильного виконання дітьми його настанов. Таке спілкування більше схоже на дресирування, на вишкіл маленьких олов'яних

солдатиків. Основою виховання є страх і підпорядкування волі дорослого, що блокує природну активність дошкільників. Поведінка дитини, яка відвідує групу з таким вихователем, схожа на пружину, яка зазнає постійного тиску. Діти швидко звикають до сильних стимулів (окрик) і перестають реагувати на спокійний голос.

2. Такий вихователь чітко знає, що правильно, а що ні. Він розумний, але може діяти тільки так, і аж ніяк інакше, тому що вважає такі дії єдиноправильними. У повсякденному спілкуванні, під час поширених побутових конфліктів, такий вихователь вважає все незрозуміле йому однозначно неправильним (як наслідок – відсутність у дітей ініціативності, самостійності, допитливості й емоційності).
3. Байдужа і до дітей, і до довколишнього світу, за фізичної присутності практично відсутня. У групі її не видно й не чути, діти «надані самі собі». Її спілкування з дітьми має абсолютно формальний характер, діти не вміють зайняти себе, у них відсутня потреба в нових відчуттях. Наслідок – діти стають такими ж байдужими до всього, що їх оточує.
4. Турботлива, уважна, завжди тривожиться, всюди вбачає приховану небезпеку, ні на хвилину не залишає дітей без уваги і контролю. Усе розкаже, все покаже, розжуге і в рот покладе. У результаті у дітей зникає необхідність діяти самостійно. Невпевненість у своїх силах, низька самооцінка, тривожність, лінь вихованців – ось наслідки такої педагогічної позиції.
5. Красуня, позбавлена любові і прихильності до дітей. Її головне бажання – керувати маленькими Каями. Вона домагається підпорядкування, маніпулюючи почуттями, підміняючи активне природне життя зовні привабливим, але, по суті, марним гаянням часу. Як наслідок – емоційна байдужість, жорстокість, безініціативність вихованців.
6. Різнобічно розвинена, ерудована, тактовна. Знає потреби дітей. У спілкуванні природна й емоційна, гнучко змінює позиції в різних ситуаціях. Головне – любить дітей! Навчання здійснює настільки природно, що вони цього не помічають, використовуючи гру і проблемні ситуації в повсякденному житті.

Як ви думаєте, яка з перелічених позицій найбільш повно сприяє розвитку емоційної, комунікативної, самостійної особистості дитини і чому? Запропонована класифікація висвітлює особливості основних педагогічних позицій. Важливо, що «чистих» типів темпераменту, «чистих» педагогічних позицій не буває, можна виділити лише здатність до певної з них.

Нами були виокремлені завдання щодо формування соціально-комунікативних умінь дітей:

- 1) підбір та апробація ігрових завдань щодо визначення рівня соціально-комунікативної компетенції у дошкільників;

- 2) визначення основних напрямів педагогічної діяльності з формування соціально-комунікативних умінь у вихованців: сприйняття однолітка як об'єкта, усвідомлення себе суб'єктом спілкування і взаємодії;
- 3) розвиток у дитини здатності сприймати різноманітні комунікативні засоби (візуальні, емоційно-мімічні, жестові, словесні тощо).

Гра відображаючи соціальне життя, істотно впливає на різнобічний розвиток дитини. Ігровий колектив – це своєрідний соціальний організм із певними відносинами співробітництва, відповідними навичками спілкування. Вважаємо, що спостереження за тим, як дитина грається, є найбільш доступним для вихователів і достовірним діагностичним методом визначення рівня її соціально-комунікативних умінь. Саме угрі ефективно виховується вміння жити і діяти спільно, надавати допомогу один одному, формується почуття колективізму, відповідальності за свої дії. Гра розвиває у дитини старшого дошкільного віку здібності до сприйняття різних комунікативних засобів вербального і невербального спілкування. Ігри та вправи на розвиток соціально-комунікативних навичок у дошкільників вчать їх співпрацювати, активно слухати, аналізувати інформацію, говорити самому.

Пропонуємо вам гру *«Розмова через скло»* на розвиток умінь використовувати невербальні засоби спілкування – міміку і жести.

Вихователі стають один навпроти одного. Їм потрібно уявити, що між ними товсте скло, яке не пропускає звуку. Одній групі дітей потрібно буде жестами передати якусь інформацію (наприклад, *«Ти забув надіти шапку»*, *«Мені холодно»*, *«Я хочу пити...»*), а іншій групі необхідно вербально відтворити отримане повідомлення.

А тепер проведемо гру на розвиток вербальної комунікації *«Що у скриньці?»*.

Приладдя: скринька, різні предмети. Вихователь ставить на стіл скриньку, всередині якої міститься який-небудь предмет. За допомогою лічилки вибирається ведучий. Він заглядає у скриньку. Інші учасники задають питання ведучому про колір, форму, призначення предмета, що лежить у скрині. Ведучому треба відповідати на всі питання словами «так» або «ні». Той, хто першим угадає, що лежить у скриньці, стає ведучим. Вихователь кладе у скриньку інший предмет, гра поновлюється.

Таким чином, ми запропонували вам проект моделі комплексної роботи у ДНЗ, яка містить три основні розділи:

- 1) соціально-комунікативна компетентність педагога;
- 2) соціально-комунікативні вміння дітей старшого дошкільного віку;
- 3) партнерство і співпраця із сім'єю.

Розвиток соціально-комунікативної компетенції дошкільнят здійснюється в різних видах діяльності – спільної (вихователя і дітей) та самостійної (дітей).

Напрями роботи з дітьми старшого дошкільного віку в умовах

ЗДО:

- формування у дошкільників уміння співпрацювати на занятті;
- організація сюжетно-рольових, режисерських та комунікативних ігор.

Усі перелічені напрями сприяють активізації співпраці з однолітками, формуванню дружніх стосунків дітей з розвитку їхньої емоційної сфери. Для їх реалізації дуже важливе значення має організація розвивального освітнього середовища і створення умов психологічної комфортності дошкільників. З огляду на комплексний підхід до розвитку соціально-комунікативних навичок дітей, не можна забувати про такий важливий аспект, як партнерство і співпраця із сім'єю, що передбачає:

- 1) підвищення батьківської компетентності в розумінні внутрішніх переживань і потреб дитини;
- 2) поліпшення рефлексії взаємин батьків та дитини;
- 3) вироблення нових навичок взаємодії з дитиною, збільшення часу спільного проведення часу батьками і дітьми;
- 4) активізація комунікації в сім'ї.

Перший досвід спілкування дитина отримує саме в сім'ї. І від успішності цієї взаємодії залежить подальший розвиток дитячої особистості. Колективу ДНЗ необхідно тісно співпрацювати з батьками в усіх напрямках: проводити різноманітні консультації, семінари-практикуми, запрошувати батьків гратися разом з дітьми у групі.

Підсумок семінару. Процеси спілкування та взаємовідносин – дуже складні і суперечливі. Ми щодня взаємодіємо один з одним, спілкуємося, часом не замислюючись про те, де і як застосувати певні прийоми, що підвищують ефективність цих процесів. Якщо і замислюємося, не завжди виходить. А це означає, що тема формування соціально-комунікативної компетенції залишається актуальною на всіх етапах становлення особистості (незнання, знання, застосування знань).

Шановні колеги, дякую за увагу й активну участь.

Додаток Д

Методичні рекомендації з керівництва

сюжетно-рольовою грою для вихователів старшої групи ЗДО

- Необхідно стати рівноправним партнером у грі вихованців.
- Головним завданням вважати спонукання дітей до фантазування, вигадок і творчості, часто використовувати гру з незавершеним (відкритим) кінцем.
- При обговоренні гри забезпечити право кожного бажуючого відверто висловити своє бачення можливого розвитку її сюжету, розподілу ролей тощо. Підтримувати вдалі пропозиції, пробуджувати ініціативу, вчити дошкільників бути справедливими і порядними.

- Упродовж гри спонукати вихованців до активного діалогу. Стимулювати поступовий і природний перехід від предметно-ігрових дій до рольової взаємодії партнерів.
- Вносити нові ідеї, елементи творчості у будь-яку гру, підтримуючи ініціативу і пропозиції дітей. Акцентувати їх увагу не на деталізації рольових дій, а на оригінальному, нетрадиційному розвитку сюжету.
- Не вимагати від дітей буквально максимального натуралістичного копіювання доколишньої дійсності. Що більше вигадки у грі, то цікавішою і привабливішою вона видається дошкільникам.
- Під час гри вчити вихованців орієнтуватися на особливості партнера, на необхідність урахувувати його думки й інтереси. Співвідносити власні потреби з бажаннями інших гравців.
- Постійно урізноманітнювати ігрові сюжети не тільки реалістичною тематикою, а й фантастично-казковою, оскільки ігри останнього різновиду найбільше стимулюють розвиток дитячої творчості.
- Із виховною метою практикувати ігрові ситуації, що передбачають корекцію негативних та закріплення позитивних рис характеру дітей старшого дошкільного віку.
- Ніколи і ні за яких умов не вдаватися до насильства, не виконувати за дітей те, що вони спроможні робити самі (фантазувати, вигадувати нову гру). Мудро й тактовно керувати грою, спрямовувати інтелектуальні зусилля вихованців на розвиток насамперед уяви, стимулювати конструктивні прояви дитячої ігрової творчості.

Додаток Е

Розвивальна програма

«Соціалізація дошкільників засобами творчих ігор»

Мета: використання творчих ігор як засобу соціалізації у дітей старшого дошкільного віку.

Предмет: комунікативна та соціальна сфери дошкільників.

Об'єкт: діти дошкільного віку.

Завдання:

- формування навиків групової взаємодії та соціальної довіри;
- вироблення вміння домовлятися;
- розвиток комунікативних навичок.

Етапи реалізації програми:

1. Проведення індивідуальної діагностики дітей (вересень – жовтень).
2. Розвивальна програма:
 - а) ознайомлення з результатами діагностування педагогічних працівників ДНЗ (листопад);
 - б) проведення відповідних занять (грудень – березень);
 - в) контрольна діагностика дітей дошкільного віку з метою визначення зміни рівня соціалізації.

Засоби: дитячі ігри, спрямовані на згуртування групи, розвиток навиків спілкування, здатності до емоційної децентрації.

Форма організації занять: групова.

Цикл: 30 занять.

Частота проведення занять: двічі на тиждень.

Тривалість заняття: 25 – 30 хвилин.

Зміст ігрових занять Заняття

№ 1

Хід заняття

Привітання

Діти стають у коло. Торкаються за чергою плеча сусіда, промовляючи «Вітаю!». Після того, як усі привіталися, вихованці одночасно вітаються вголос: «Привіт!».

Гра «Спільне коло»

Мета: вміння встановлювати контакт із партнером, формування позитивного настрою у групі.

Інструкція. Вихователь збирає дітей навколо себе. «А зараз сядемо на підлогу, але так, щоб кожен з вас бачив усіх інших і мене, і щоб я могла бачити кожного з вас» (єдиним правильним рішенням тут є коло). Коли гравці сідають у коло, дорослий каже: «А тепер ми переконаємося, що ніхто не сховався, я бачу всіх і всі бачать мене. Для цього нехай кожен із вас привітається очима з усіма по колу. Я розпочну перша, а коли привітаюся з усіма, почне вітатися мій сусід» (вихователь заглядає в очі кожній дитині по колу і злегка киває головою; коли привітається з усіма учасниками гри, торкається до плеча свого сусіда, пропонуючи йому привітатися також аналогічним чином з одногрупниками).

Гра «Життя в лісі»

Мета: розвиток уміння налагоджувати контакт, усунення моральної і психічної відокремленості дітей через фізичні (тілесні) контакти.

Інструкція. Дорослий сідає на підлогу і розсаджує дітей навколо себе. «Пограймося у диких звірів. Вони не знають людської мови. Але ж їм треба якось спілкуватися, тому ми придумали для цього особливі засоби. Коли хочемо привітатися, тремося один об одного носами (вихователь показує, як це робити, підходячи до кожної дитини); замість запитання «Як справи?» лясаємо своєю долонею по долоні іншого (демонструє); якщо все добре, кладемо свою голову на плече іншому; а при потребі висловити іншому свою дружбу і любов – тремося об нього головою (демонструє); Готові? Тоді – почали. Зараз – ранок, ви тільки що прокинулися, виглянуло сонечко».

Подальший хід гри ведучий може обирати довільно (наприклад, подув холодний вітер і тварини ховаються від нього, притулившись один до одного; звірята ходять один до одного в гості; чистять свої шкірки і т. д.). При цьому важливо стежити за тим, щоб діти не розмовляли між собою.

Гра «Будь ласка»

Мета: вироблення навички використовувати «чарівні» слова ввічливості.

Інструкція. Усі стають у коло. Ведучий показує різні рухи, а діти мають їх повторити лише в тому разі, якщо він додав слово «будь ласка». Хто помиляється – вибуває з гри.

Гра «Склади картинку»

Мета: розвивати взаємодію.

Інструкція. Дітей групують так, аби кожному дати деталь від розрізаної картинки. Кожна група має з частинок («пазлів») скласти картинку. Можна ввести елемент змагання.

Рефлексія

Мета: закріплення позитивного досвіду.

Діти сідають у коло. Ведучий просить їх визначити, яке завдання сьогодні було найважчим. Вихованці по колу висловлюють свою думку.

Прощання

Вихованці стають у коло так чином, щоб можна було доторкнутися руками до сусіда. Простягають руки в так, аби пальці торкнулися сусіда, посміхаються і говорять: «До побачення!».

Заняття № 2

Хід заняття

Привітання

Діти стають у коло. Торкаються за чергою плеча сусіда, промовляючи «Вітаю!». Після того, як усі привіталися, вихованці вголос одночасно вітаються «Привіт!».

Гра «Сонячний зайчик»

Мета: виховувати доброзичливість, формувати теплу атмосферу взаємної приязні і привітності.

Інструкція. Ведучий говорить, що він спіймав «сонячного зайчика» і пропонує передати його по колу, щоб кожен міг зігрітися його теплом і з посмішкою вручити своєму другу. Коли «зайчик» повертається до ведучого, вихователь звертає увагу на те, що «зайчик», зігрітий дітьми, «виріс» і не вміщається в долонях. «Зайчика» випускають, але кожен «ловить» часточки його тепла.

Гра: «Переходи»

Мета: формувати уважне ставлення один до одного.

Інструкція. Діти сидять у колі. Вихователь просить їх уважно подивитися один на одного: «У кожного з вас волосся відрізняється за кольором. Тепер поміняйтеся місцями так, щоб крайнім праворуч, ось на іншому стільці, сидів найбільш темноволосий, поруч з ним – у кого темніше, а крайнім праворуч, на цьому стільці, сидів той, у кого темне волосся. Ніяких гучних обговорень! Розпочали!». Дорослий допомагає гравцям, підходить до кожного з них, торкається їх волосся, радиться з іншими, куди його посадити, і т. д.

Гра «Спільне коло»

Мета: вміння встановлювати контакт із партнером, формування позитивного настрою у групі.

Інструкція. Вихователь збирає дітей навколо себе. «А зараз сядемо на підлогу, але так, щоб кожен з вас бачив усіх інших і мене, і щоб я могла бачити кожного з вас» (єдиним правильним рішенням тут є коло). Коли гравці сідають у коло, дорослий каже: «А тепер ми переконаємося, що ніхто не сховався, я бачу всіх і всі бачать мене. Для цього нехай кожен із вас привітається очима з усіма по колу. Я розпочну перша, а коли привітаюся з усіма, почне вітатися мій сусід» (вихователь заглядає в очі кожній дитині по колу і злегка киває головою; коли привітається з усіма учасниками гри, торкається до плеча свого сусіда, пропонуючи йому привітатися також аналогічним чином з одногрупниками).

Розв'язання проблемних ситуацій

Мета: розвивати вміння знаходити правильне розв'язання проблеми.

Інструкція. Діти стоять у колі. Ведучий за чергою кидає їм м'яча та запитує про те, як допомогти:

- а) маленькій дитині, яка загубила м'яча;
- б) мамі, котра повернулася з роботи дуже втомленою;
- в) другові, що зламав іграшку;
- г) бабусі, яка несе важку сумку;
- г) друзям, які посварилися.

Рефлексія

Мета: закріплення позитивного досвіду.

Діти сідають у коло. Ведучий просить їх з'ясувати, яке завдання сьогодні було найважчим. Діти по колу висловлюють свою думку.

Прощання

Вихованці стають у коло так, щоб можна було доторкнутися руками до сусіда. Простягають руки у сторони так, щоб пальці торкнулися сусіда, посміхаються і прощаються: «До побачення!».

Заняття № 3

Хід заняття

Привітання

Діти стають у коло. Торкаються за чергою плеча сусіда, промовляючи «Вітаю!». Після того, як усі привіталися, вихованці вголос одночасно вітаються «Привіт!».

Гра «Добрі ельфи»

Мета: формування атмосфери щирості, відвертості відкритості у групі, мистецтва проявляти любов і турботу.

Інструкція. Вихователь сідає на підлогу, збирає дітей навколо себе і розповідає казку: «Колись давним-давно люди не вмiли спати. Вони працювали і вдень і вночі і, звичайно ж, дуже втомлювалися. І тоді добрі ельфи вирішили їм допомогти. Коли наступала ніч, вони прилітали до людей, ніжно гладили їх, заспокоювали, ласкаво заколисували, надсилали їм добрі сни. І люди засипали. Вони не знали, що їх сон – справа рук добрих ельфів, адже останні не вмiли розмовляти людською мовою і були невидимими. Невже ви ніколи про це не чули? Адже вони прилітають до кожного з вас до

цих пір і охороняють ваш сон. Пограймося у добрих ельфів. Нехай ті, хто сидять праворуч від мене, будуть людьми, а ті, хто ліворуч – ельфами. А потім ми поміняємося. Готові? Розпочали. Настала ніч, люди лягають спати, а добрі ельфи прилітають і заколисують їх». Діти-люди лежать на підлозі і сплять, діти-ельфи – підходять до кожного з них, ніжно гладять, тихо наспівують пісеньки, куйовдять волосся і т. д. Потім діти міняються ролями.

Гра «Скажи ввічливе слово»

Мета: навчання позитивного вербального спілкування.

Інструкція. Ведучий кидає м'яч і говорить ввічливе слово тому, кому кинув м'яч. Потім діти по колу «передають» м'яча один одному і водночас говорять ввічливі слова, по колу називають один одного ласкавими іменами.

Гра «Знайди пару»

Мета: закріплювати знання вихованців про емоції.

Інструкція. Діти отримують піктограми, до яких вони мають дібрати зображення дітей із відповідними емоціями на обличчі.

Гра «Розсміши сумного друга»

Мета: виховувати доброзичливе та уважне ставлення до інших.

Інструкція. Діти за чергою грають роль «сумного» друга. Решта одногрупників намагаються його розвеселити різними способами (танцюють, корчать смішні гримаси, погладжують, дивляться і посміхаються).

Гра «Магазин іграшок»

Мета: закріплення навичок ввічливого спілкування.

Інструкція. Одна дитина – «продавець», решта – «покупці». Потрібно стежити за тим, чи вітаються гравці, коли заходять до «магазину», чи правильно звертаються до «продавця», чи дякують за «покупку», прощаються. «Продавець» також має бути привітним і ввічливим.

Гра «Посмішка по колу»

Мета: формування доброзичливості у групі, позитивного налаштування дітей на спілкування.

Інструкція. Діти сідають у коло, беруться за руки, дивляться сусідові в очі і мовчки дарують йому посмішку. І так за чергою.

Рефлексія

Мета: закріплення позитивного досвіду.

Діти сідають у коло. Ведучий просить їх сказати, яке завдання сьогодні було найважчим. Вихованці по колу висловлюють свою думку.

Прощання

Вихованці стають у коло так, щоб можна було доторкнутися руками до сусіда. Простягають руки у сторони так, щоб пальці торкнулися сусіда, посміхаються і прощаються: «До побачення!».

Заняття № 4

Хід заняття

Привітання

Діти стають у коло. Торкаються за чергою плеча сусіда, промовляючи «Вітаю!». Після того, як усі привіталися, вихованці вголос одночасно вітаються «Привіт!».

Гра «Комплімент»

Мета: розвивати комунікабельність, доброзичливе ставлення один до одного.

Інструкція. Ведучий пояснює дітям значення слова «комплімент». Вони сідають у коло, передають м'ячик по колу, говорячи компліменти одне одному. Бажано вчити дошкільників описувати не тільки зовнішній вигляд, а й називати позитивні риси характеру своїх друзів. Дитина, якій сказали комплімент, дякує. Якщо дітям важко висловити комплімент, то це має зробити ведучий.

Гра «Заборонені рухи» Гра:
«Переходи»

Мета: формувати уважне ставлення один до одного.

Інструкція. Діти сидять у колі. Вихователь просить їх уважно подивитися один на одного: «У кожного з вас волосся відрізняється за кольором. Тепер поміняйтеся місцями так, щоб крайнім праворуч, ось на іншому стільці, сидів найбільш темноволосий, поруч з ним – у кого темніше, а крайнім праворуч, на цьому стільці, сидів той, у кого темне волосся. Ніяких гучних обговорень! Розпочали!». Дорослий допомагає гравцям, підходить до кожного з них, торкається їх волосся, радиться з іншими, куди його посадити, і т. д.

Інструкція. Учасники об'єднуються у пари. Спочатку вони ходять по кімнаті, за сигналом зупиняються, вітаються одне з одним за допомогою їх, кладуть руки на плечі одне одному, дивляться в очі партнерові, посміхаються, прощаються.

Гра «Сороканіжка»

Мета: розвиток уміння дошкільників взаємодіяти.

Інструкція. Дітей розсаджують на підлогу і говорять: «Уявіть, як складно жити сороканіжці, адже у неї аж 40 кінцівок! Завжди існує небезпека заплутатися. Пограймося в сороканіжку! Встаньте навколішки і покладіть руки на плечі сусіда. Тепер розпочинаємо рухатися. Спочатку повільно, щоб не заплутатися. А тепер – трохи швидше». Основне завдання – залишатися «цілою сороканіжкою», не розірвати її довгого «тіла»».

Рефлексія

Мета: закріплення позитивного досвіду.

Діти сідають у коло. Ведучий просить їх сказати, яке завдання сьогодні було найважчим. Вихованці по колу висловлюють свою думку.

Прощання

Вихованці стають у коло так, щоб можна було доторкнутися руками до сусіда. Простягають руки у сторони так, щоб пальці торкнулися сусіда, посміхаються і прощаються: «До побачення!».

Хід заняття

Привітання

Діти стають у коло. Торкаються за чергою плеча сусіда, промовляючи «Вітаю!». Після того, як усі привіталися, вихованці вголос одночасно вітаються «Привіт!».

Гра «Добрі ельфи»

Мета: формування атмосфери ширості, відвертості відкритості у групі, мистецтва проявляти любов і турботу.

Інструкція. Вихователь сідає на підлогу, збирає дітей навколо себе і розповідає казку: «Колись давним-давно люди не вмiли спати. Вони працювали і вдень і вночі і, звичайно ж, дуже втомлювалися. І тоді добрі ельфи вирішили їм допомогти. Коли наступала ніч, вони прилітали до людей, ніжно гладили їх, заспокоювали, ласкаво заколисували, надсилали їм добрі сни. І люди засипали. Вони не знали, що їх сон – справа рук добрих ельфів, адже останні не вмiли розмовляти людською мовою і були невидимими. Невже ви ніколи про це не чули? Адже вони прилітають до кожного з вас до цих пір і охороняють ваш сон. Пограймося у добрих ельфів. Нехай ті, хто сидять праворуч від мене, будуть людьми, а ті, хто ліворуч – ельфами. А потім ми поміняємося. Готові? Розпочали. Настала ніч, люди лягають спати, а добрі ельфи прилітають і заколискують їх». Діти-люди лежать на підлозі і сплять, діти-ельфи – підходять до кожного з них, ніжно гладять, тихо наспівують пісеньки, куйовдять волосся і т. д. Потім діти міняються ролями.

Гра «Відгадай»

Мета: тренування уваги дошкільників та формування уміння визначати стан людини за мімікою і пантомімікою.

Інструкція: Вибирається ведучий. Діти сідають у ряд обличчям до нього. За спинами передається невеликий м'ячик або інший предмет. За виразом обличчя і за позою ведучий має вгадати, в кого перебуває м'яч.

Гра «Мозаїка в парах»

Мета: спонукати дітей уважно і турботливо ставитися до однолітків.

Інструкція. Кожна пара дітей отримує мозаїку, деталі якої діляться між ними порівну. Завдання – скласти спільну картинку. Для цього необхідно визначити її зміст, розподілити зусилля, враховувати і продовжувати дії партнера. Після завершення роботи кожна картинка показується всім іншим, і ті вгадують, що зображено.

Рефлексія

Мета: закріплення позитивного досвіду.

Діти сідають у коло. Ведучий просить їх сказати, яке завдання сьогодні було найважчим. Вихованці по колу висловлюють свою думку.

Прощання

Вихованці стають у коло так, щоб можна було доторкнутися руками до сусіда. Простягають руки у сторони так, щоб пальці торкнулися сусіда, посміхаються і прощаються: «До побачення!».

Хід заняття

Привітання

Діти стають у коло. Торкаються за чергою плеча сусіда, промовляючи «Вітаю!». Після того, як усі привіталися, вихованці вголос одночасно вітаються «Привіт!».

Гра «Чарівні окуляри»

Мета: вчити дітей не зосереджуватися на зовнішніх рисах однолітка, а «бачити» позитивні риси його характеру.

Інструкція. Дітям пропонують одягти «чарівні» окуляри, які дають змогу виразно простежити найкращі їх внутрішні риси, які ми зазвичай непомічаємо. Гравців просять уважно подивитись крізь окуляри на всіх присутніх і спробувати розглядіти якомога більше хороших якостей в кожному. Діти мають розповісти про те, що показали їм «чарівні» окуляри.

Гра «Дзеркало»

Мета: розвивати спостережливість дітей, уважне ставлення один до одного.

Інструкція. Вибирається ведучий, який буцімто прийшов до магазину дзеркал. Ведучий встає в центр кола, а діти «дзеркала» його оточують. Ведучий показує якийсь рух, а дзеркала «повторюють». Після цього гравці формують пари і виступають перед рештою учасників.

Гра «Зламаний телефон»

Мета: усвідомлення важливості правильного грамотного мовлення для спілкування.

Інструкція. Діти сідають «у ряд». Перша дитина загадує якесь слово. Завдання – сказати його ланцюжком якомога швидше і тихіше, шепочучи на вухо один одному. У кінці гри перший і останній учасники вимовляють перший варіант слова і те, що почув останній. Діти порівнюють, наскільки змінився зміст слова.

Гра «Тільки разом»

Мета: розвиток вміння дошкільників налагоджувати контакт із партнером по грі.

Інструкція. Діти стають парами і разом тримають м'яч (кожна дитина намагається тримати м'яч обома руками). За командою гравці мають одночасно присісти, намагаючись не випустити м'яча з рук, пройти по групі, пострибати. Завдання – навчитися діяти узгоджено, не випустити м'яча.

Рефлексія

Мета: закріплення позитивного досвіду.

Діти сідають у коло. Ведучий просить їх сказати, яке завдання сьогодні було найважчим. Вихованці по колу висловлюють свою думку.

Прощання

Вихованці стають у коло так, щоб можна було доторкнутися руками до сусіда. Простягають руки у сторони так, щоб пальці торкнулися сусіда, посміхаються і прощаються: «До побачення!».

Хід заняття

Привітання

Діти стають у коло. Торкаються за чергою плеча сусіда, промовляючи «Вітаю!». Після того, як усі привіталися, вихованці вголос одночасно вітаються «Привіт!».

Гра «Тренування емоцій»

Мета: розвиток умінь вихованців розрізняти міміку, самостійно правильно використовувати її для вираження власних різних емоційних станів.

Інструкція. Дітей просять насупитись, як осіння хмара; сердита людина; зла чарівниця. Посміхнутися, як кіт на сонці; саме сонце; хитра лисиця; радісна дитина. Розгніватися як дитина, в котрої забрали іграшку; два барани на містку; людина, яку штовхнули. Злякатися, як дитина, що загубилася в лісі; кошеня, на яке гавкає пес.

Гра «Сонце, море і пісок»

Мета: Навчити передавати інформацію різними способами.

Інструкція. Діти діляться на пари і сідають на підлогу один за другим. Той, хто сидить позаду – це крейда, а той, хто спереду – дошка для малювання. Крейда буде малювати на дошці, а дошка має уявити, як виглядає картина, намальована на спині. Наприклад, намалювати море, сонце, пісок, хвилі на морі, кораблик.

Рольове розігрування ситуацій

Мета: розвивати вміння вступати в розмову, обмінюватись почуттями, переживаннями, емоційно і змістовно висловлювати свої думки.

Інструкція. Дітям пропонують розіграти наступні ситуації:

В групі з'явився новий хлопчик (дівчинка), і ти залишився з ним наодинці. Що ти буде робити?

Образили твого товариша, а ти опинився поруч. Що ти будеш робити?

В тебе загубилась іграшка в садку. Що ти будеш робити?

Мета: закріплення вміння вихованців застосовувати ввічливі слова, розвивати їх емпатію.

Інструкція. Дітям пропонують інсценізувати певні ігрові ситуації:

Ти брав участь у змаганні, зайняв перше місце, а твій друг був майже останнім. Твої дії, слова стосовно товариша?

Мама принесла три апельсини – тобі і твоєму другу. Як ти їх поділиш? Чому саме так?

Діти бавляться в цікаву гру, а ти запізнився. Попроси, щоб тебе прийняли до гри. Що ти зробиш, коли тобі відмовлять?

Гра «Кухарі»

Мета: розвиток у дошкільників умінь взаємодіяти, усвідомлювати свою приналежність до групи, а також комунікативних навиків.

Інструкція. Діти стають у коло – це «каструля» або «миска». Потім гравці домовляються, що вони будуть «готувати» – суп, салат, компот тощо. Кожен загадує, яким інгредієнтом він буде. Дорослий називає певний

компонент і названий заскакує до кола (і так далі – за чергою). Коли всі діти знову опиняться в одному колі, гра припиняється. Можна готувати нову «страву», або виконувати якісь дії з «продуктами»: різати, солити, поливати, перемішувати, тощо.

Рефлексія

Мета: закріплення позитивного досвіду.

Діти сідають у коло. Ведучий просить їх сказати, яке завдання сьогодні було найважчим. Вихованці по колу висловлюють свою думку.

Прощання

Вихованці стають у коло так, щоб можна було доторкнутися руками до сусіда. Простягають руки у сторони так, щоб пальці торкнулися сусіда, посміхаються і прощаються: «До побачення!».

Заняття № 8

Хід заняття

Привітання

Діти стають у коло. Торкаються за чергою плеча сусіда, промовляючи «Вітаю!». Після того, як усі привіталися, вихованці вголос одночасно вітаються «Привіт!».

Гра «Хвилі»

Мета: розвивати уяву дітей, їх уміння передавати емоції.

Інструкція: Ведучий називає за чергою ту чи ту емоцію або почуття і пропонує учасникам перетворитися на морські хвилі і за допомогою стрічок зобразити: хвилі радості, хвилі гніву, хвилі страху тощо.

Гра «Тиха розмова»

Мета: формувати вміння вихованців передавати певну інформацію невербальним способом.

Інструкція: Гравці сідають у коло. Завдання – невербально повідомити обраному партнерові фразу, яку ведучий раніше шепнув дитині на вухо. Кожен за чергою виконує своє завдання без слів. Решта учасників спостерігають і вгадують «сказану» фразу.

Гра «Ланцюжок слів»

Мета: формування вміння дітей активно й уважно слухати.

Інструкція. Учасники сідають у коло. Вибирається ведучий. Він загадує і називає 3 – 5 слів. Потім вказує на дитину, яка буде повторювати слова в заданій послідовності. Потім ведучий змінюється – і гра повторюється.

Гра «Колективний малюнок»

Мета: формування у вихованців уміння взаємодіяти в колективі.

Інструкція. Дітям пропонують спільне малювання на великому аркуші паперу. Ведучий дає завдання вигадати «свою країну» і намалювати її. Кожен гравець малює те, що хоче.

Рефлексія

Мета: закріплення позитивного досвіду.

Діти сідають у коло. Ведучий просить їх сказати, яке завдання сьогодні було найважчим. Вихованці по колу висловлюють свою думку.

Прощання

Вихованці стають у коло так, щоб можна було доторкнутися руками до сусіда. Простягають руки у сторони так, щоб пальці торкнулися сусіда, посміхаються і прощаються: «До побачення!».

Заняття № 9

Хід заняття

Привітання

Діти стають у коло. Торкаються за чергою плеча сусіда, промовляючи «Вітаю!». Після того, як усі привіталися, вихованці вголос одночасно вітаються «Привіт!».

Гра «Азбука чомучок»

Мета: розвивати у дошкільників вміння формувати запитання.

Інструкція. Діти сідають у коло. Педагог говорить: «Вам потрібно ставити запитання так, щоб перше слово ваше розпочалося з однієї букви абетки. Запитання будемо ставити за чергою. Учасник, який зіб'ється, вибуває з гри». Наприклад: А – «Абрикос – це овоч чи фрукт?»; Б – «Білка живе на дереві чи у траві?». Для підказування букв вихователь тримає в руках таблицю з написаним алфавітом.

Гра «Закінчи речення»

Мета: розвивати вміння аналізувати свої почуття, вербалізувати переживання.

Інструкція. Дітям пропонують закінчити вислови: «Мені буває сумно, коли ...», «Якщо ...– я радію», «Мені буває соромно, за умови ...», «Я гніваюсь, коли ...».

Гра «Що було б, якби я...»

Мета: вчити дітей конструювати текст, переробляти наявну інформацію.

Інструкція. Гравці сідають у коло. Ведучий говорить: «Діти, уявіть, що ви зустріли чарівницю, яка може перетворити вас на будь-кого, але ви маєте пояснити свій вибір».

Гра «Капітан»

Мета: розвивати у вихованців уміння планувати діяльність, відповідальність, згуртувати у дитячий колектив.

Інструкція. Дітям пропонують пограти в капітана. Ним може бути кожен, хто захоче, за чергою. Завдання капітана – перевезти якомога більше пасажирів на своєму «кораблі» («корабель» – приставлені спинками два стільці). Капітан по одному має проводити пасажирів і розміщувати їх на «кораблі» так, щоб ніхто з них не торкався ногами землі і не впав. Коли залишається місце для одного пасажирів, капітан сам сідає і командує: «Вперед!». Засікається час – 1 хв., протягом якої жоден пасажир не повинен упасти «за борт», тобто торкнутися підлоги руками або ногами. Потім

«капітан» рахує кількість перевезених пасажирів і міняється роллю. Ведучий стоїть біля «корабля» і страхує дітей.

Рефлексія

Мета: закріплення позитивного досвіду.

Діти сідають у коло. Ведучий просить їх сказати, яке завдання сьогодні було найважчим. Вихованці по колу висловлюють свою думку.

Прощання

Вихованці стають у коло так, щоб можна було доторкнутися руками до сусіда. Простягають руки у сторони так, щоб пальці торкнулися сусіда, посміхаються і прощаються: «До побачення!».

Заняття № 10

Хід заняття

Привітання

Діти стають у коло. Торкаються за чергою плеча сусіда, промовляючи «Вітаю!». Після того, як усі привіталися, вихованці вголос одночасно вітаються «Привіт!».

Гра «Знайомство»

Мета: вчити дітей точно передавати свої думки.

Інструкція. Вибирається ведучий, який розглядає картинку із зображенням казкового персонажа, не показуючи її дітям. Після цього він має описати побачене, розпочинаючи приблизно так: «Я хочу познайомити вас зі моїм другом ...».

Дитина, котра першою здогадалася, який казковий персонаж зображено на картинці, стає ведучим – і гра продовжується.

Гра «Добрі ельфи»

Мета: формування атмосфери ширості, відвертості відкритості у групі, мистецтва проявляти любов і турботу.

Інструкція. Вихователь сідає на підлогу, збирає дітей навколо себе і розповідає казку: «Колись давним-давно люди не вмiли спати. Вони працювали і вдень і вночі і, звичайно ж, дуже втомлювалися. І тоді добрі ельфи вирішили їм допомогти. Коли наступала ніч, вони прилітали до людей, ніжно гладили їх, заспокоювали, ласкаво заколисували, надсилали їм добрі сни. І люди засипали. Вони не знали, що їх сон – справа рук добрих ельфів, адже останні не вмiли розмовляти людською мовою і були невидимими. Невже ви ніколи про це не чули? Адже вони прилітають до кожного з вас до цих пір і охороняють ваш сон. Пограймося у добрих ельфів. Нехай ті, хто сидять праворуч від мене, будуть людьми, а ті, хто ліворуч – ельфами. А потім ми поміняємося. Готові? Розпочали. Настала ніч, люди лягають спати, а добрі ельфи прилітають і заколискують їх». Діти-люди лежать на підлозі і сплять, діти-ельфи – підходять до кожного з них, ніжно гладять, тихо наспівують пісеньки, куйовдять волосся і т. д. Потім діти міняються ролями.

Гра «Побудуємо місто»

Мета: розвивати вміння дошкільників сприймати і передавати інформацію.

Інструкція. Вибирають серед гравців «архітектора» і «начальника будівництва». Завдання першого – розповісти «начальнику будівництва», яке місто треба будувати. Наприклад: «У центрі міста має бути двоповерховий торговий центр. Справа від торгового центру – вулиця з житловими будинками. На сусідній вулиці – магазин і школа. На околиці – лікарня».

«Начальник будівництва», враховуючи особистісні властивості інших гравців, розподіляє ролі і пояснює кожному учаснику, що і як він «будуватиме». Коли будівництво буде завершено, «начальник будівництва» дякує за роботу, а «архітектор» оцінює якість зробленого.

Гра «Іграшка»

Мета: рольове програвання ситуацій, відпрацювання навиків ефективної взаємодії, емпатії.

Інструкція. Гра проводиться в парах: один гравець – має красиву й улюблену іграшку, інший хоче погратися з нею. Завдання – вмовити господаря іграшки дати нею погратися. Як тільки власник іграшки віддає її партнеру, гра переривається і дитина пояснює, чому вона віддала іграшку, що відчувала при цьому.

Рефлексія

Мета: закріплення позитивного досвіду.

Діти сідають у коло. Ведучий просить їх сказати, яке завдання сьогодні було найважчим. Вихованці по колу висловлюють свою думку.

Прощання

Вихованці стають у коло так, щоб можна було доторкнутися руками до сусіда. Простягають руки у сторони так, щоб пальці торкнулися сусіда, посміхаються і прощаються: «До побачення!».